

Oralidades: reflexións sobre a lingua falada no século XXI

Discurso lido o día 2 de xuño
de 2012 no acto da súa recepción,
polo ilustrísimo señor don

Xosé Luís Regueira Fernández

e resposta do excelentísimo señor don

Manuel González González

REAL ACADEMIA GALEGA

Oralidades: reflexións sobre a lingua falada no século XXI

O solemne acto académico
no que foron lidos os dous
discursos recolleitos no
presente volume celebrouse
o 2 de xuño de 2012
no Salón de Actos da Real
Academia Galega.

Edita

Real Academia Galega

ISBN: 978-84-87987-82-3

Depósito Legal: VG 372-2012

© Xosé Luís Regueira Fernández, 2012

© Real Academia Galega, 2012

*Concédese permiso xeral para a publicación parcial
en periódicos en calquera lingua.*

*A publicación en revistas ou libros require
o consentimento da Real Academia Galega.*

*En todas as publicacións do discurso na súa totalidade
ou na súa maior parte é de obriga
a aparición do copyright sinalado arriba.*

Coordinación da edición e produción

Editorial Galaxia, S. A.

Deseño da colección

Grupo Revisión Deseño

Impresión

Obradoiro Gráfico, S. L.

Oralidades: reflexións sobre a lingua falada no século XXI

REAL ACADEMIA GALEGA

A Coruña 2012

Oralidades: reflexións sobre a lingua
falada no século XXI

Xosé Luís Regueira Fernández

Señor presidente da Real Academia Galega,
señoras e señores académicos, amigas e amigos:

Entrar na Real Academia Galega, na máis alta institución que ten por tarefa ocuparse da lingua e da cultura galegas, supón traspasar unha liña, como certifica este “rite de passage” que estamos a celebrar. E ao outro lado desa liña, vexo unha asemblea na que sentan boa parte dos construtores da cultura, da lingua e, en definitiva, da nación, de finais do século XX e dos comezos deste século XXI, e que continúan o herdo dos que antes ca eles ocuparon estas cadeiras. Porque nesta academia está a sombra de Pondal, de Castelao, resoa a voz impertérrita de Otero Pedrayo, a de Cunqueiro, e a de tantos outros eximios persoeiros que configuraron o que hoxe entendemos por Galicia. Que este senado da cultura e da lingua da miña nación me chame, que me chamedes, ilustres señores, para sentar entre vosoutros é un privilexio que eu fixen pouco por merecer, pois o meu traballo redúcese a tratar de entender, e na medida do posible, a transmitir, algúns aspectos do funcionamento da lingua, da miña propia lingua, o que vén ser tratar de entenderme a min mesmo e de entender o mundo no que vivo, a nación na que me inculturei. Traspasar esta liña, meus señores, é para min unha honra máxima, e unha enorme responsabilidade.

As miñas primeiras palabras, por tanto, non poden ser senón de agradecemento aos señores académicos que tiveron a ben promover o meu nomeamento e a toda esta insigne corporación por acollerme no seu seo. Teño para min que este feito non se debe aos meus escasos méritos, senón, ao mellor, a que coidaron que podía ser dalgunha utilidade para os traballos, aínda abondosos e complexos, que esta Academia ten por diante. Desde hai xa anos teño a honra de vir colaborando nalgunhas

tarefas relacionadas con esta casa. Da mesma maneira que tratei de facer durante este tempo, teñan por seguro que asumirei con responsabilidade e con ilusión os traballos que me foren encomendados, porque para un lingüista coma min, que dedico a miña vida a traballar coa lingua, sobre a lingua e pola lingua galega, non pode haber mellor premio. Procurarei achegar á tarefa colectiva todo o que dean de si os meus coñecementos e capacidades.

O sentimento da responsabilidade que asumo no día de hoxe acrecéntase ao comprobar que veño ocupar a cadeira na que sentou nada menos ca don Manuel Murguía, e que foi ocupada despois del por José García Acuña, por Francisco Vales Villamarín e, ata hai pouco máis de dous anos, por Olga Gallego Domínguez, a quen lle quero dedicar unhas palabras.

1. LEMBRANZA DE DNA. OLGA GALLEGO DOMÍNGUEZ

Olga Gallego Domínguez era, como é sabido, natural de Ourense, cidade coa que tivo sempre unha moi fonda e íntima ligazón. Licenciada en Filosofía e Letras pola Universidade de Santiago de Compostela, gañou por oposición praza no Corpo Facultativo de Arqueiros, Bibliotecarios e Arqueólogos en 1958, e foi destinada ao Arquivo da Delegación de Facenda e á Biblioteca Pública de Vigo, como directora. Anos despois pasou ao Arquivo Histórico Provincial e Arquivo da Delegación de Facenda da súa cidade natal, onde sucedeu ao insigne Xesús Ferro Couselo, con quen estivo moi vinculada.

A súa actividade no campo da arquivística foi intensa e constante, tanto na organización dos diferentes arquivos en que traballou, como nas asociacións profesionais relacionadas co seu labor, como ANABAD-Galicia, da que foi presidenta nos anos 1994 e 1995, ou o Grupo Marcelo Macías de colaboradores do Arquivo e do Museo Arqueolóxico Provincial de Ourense. O seu bo facer e os seus profundos e sistemáticos coñecementos como arquivista e documentalista fixérona ser reclamada para participar en cursos universitarios e para colaborar con diferentes institucións galegas e españolas. A súa produción neste terreo é extensa, e son numerosas tamén as participacións en congresos, xornadas e reunións científicas españolas e portuguesas. Os seus méritos neste terreo fixérona merecente da estima e dos eloxios

dos profesionais que a coñeceron, que destacaron unanimemente a súa seriedade, eficiencia, intelixencia e discreción.

É de salientar o magnífico traballo realizado na riquísima biblioteca da Fundación Fermín Penzol, á que lle dedicou anos de traballo abnegado e desinteresado, e grazas ao cal hoxe os fondos desta biblioteca son facilmente accesibles para os investigadores.

A investigación en documentación e arquivística vai estreitamente ligada á investigación histórica, así que é pouco milagre que dona Olga dedicase unha parte importante da súa obra a investigar diferentes cuestións que a súa intelixencia e o sentido de servizo a Galicia lle ían suxerindo, desde a historia da Farmacia en Galicia ata os libeiros ourensáns dos séculos XVI e XVII, ou os centros monásticos, as ermidas, mosteiros, os hospitais, a evolución da poboación, as vías de comunicación, entre outros temas, case sempre referidos á súa provincia de Ourense. Dedicou unha atención especial ao estudo das casas nobiliarias, as súas liñaxes e os seus patrimonios. Neste aspecto destacan os seus estudos sobre as barcas e barcos de pasaxe na provincia de Ourense, especialmente as utilizadas para atravesar o Miño, que para ela son unha manifestación cultural que, ademais, ten unha grande importancia económica.

Os seus numerosos méritos fixeron que no ano 1985 fose elixida membro numerario desta Real Academia Galega, na que ingresou, precisamente, cun discurso titulado “As barcas e as barcaxes da provincia de Ourense no Antigo Réxime”, que constitúe un exemplo de erudición e minuciosidade no estudo histórico. Foi a segunda muller en ser elixida para esta institución e a primeira que ocupou a cadeira de maneira efectiva.

Tamén mereceu distincións, coma o Lazo da Orde de Afonso X o Sabio (1969) e a Medalla de Prata de Galicia (2000) ou a medalla Castelao (2006). Mais sobre todo mereceu o recoñecemento do mundo cultural galego, expresado no Premio Trasalba (2008) ou na homenaxe que recentemente (2011) lle dedicou o Consello da Cultura Galega.

A súa tenacidade e o seu traballo calado e constante na recuperación da cultura galega, xunto coa súa xenerosidade, presidida sempre polo “desexo de aprender” que manifestaba aínda nos últimos tempos da súa fértil vida, son un

exemplo para calquera de nós, e sono sen dúbida para min nos traballos que esta Academia teña a ben encomendarme.

2. A LINGUA ORAL

Eu, señores académicos, tiven a sorte, ou así mo parece a min, de nacer, dar os meus primeiros pasos e pronunciar as miñas primeiras palabras, nun mundo que xa non existe. Naquel mundo a vida falaba galego, e o castelán pertencía ao mundo exterior (o cura, a mestra, a radio, a vila...). A vida falaba. Era unha sociedade fundamentalmente oral, onde a palabra dada tiña o valor dun documento asinado, e na que o meu primeiro contacto coa literatura se produciu no colo dunha irmá de miña avoa, a tía Emilia, que me contaba do castelo de Irás e non Volverás, do cabalo do vento e do cabalo do pensamento, e de princesas encantadas en figura de cobra.

Seguramente as razóns son máis prosaicas, mais téntame pensar que a miña dedicación profesional ao estudo da pronuncia e da lingua oral ten algunha relación con estas miñas orixes. Así que o tema que vou desenvolver neste discurso trata da lingua falada.

Certamente tiña razón Amparo Tusón (2008: 15) cando, non hai moito, nos sinalaba que dicir “lingua oral” é unha redundancia, porque a lingua é, de maneira esencial, falada: “A oralidade é a esencia e a existencia das linguas”¹. Non obstante, esa frase tautolóxica faise necesaria porque a presenza da lingua escrita ten un papel determinante no mundo en que vivimos. Para a maioría da xente, a “lingua” está asociada inevitablemente a un dicionario, a unha gramática. Esta mesma corporación ten como misión fundacional a elaboración dun dicionario e dunha gramática da lingua galega. Estes son non só instrumentos, senón signos de que unha variedade lingüística é verdadeiramente unha “lingua”. Son obxectos que teñen tanta importancia tanto polo que representan coma polo que conteñen. Porque, ben o sabemos, unha lingua non pode ser contida nun receptáculo, nun obxecto, que, ao cabo, é o

1. Traduzo ao galego as citas que, no orixinal, están noutras linguas.

que son os libros, por completos, perfectos e afinados que eses instrumentos poidan chegar a ser.

Lonxe da miña intención, ilustres señores, rebaixar a importancia que dicionarios e gramáticas teñen para as linguas, e especialmente para a nosa. E seino porque eu tamén participo na elaboración e redacción de obras desta natureza. Mais o recoñecemento da súa relevancia, non só lingüística senón tamén simbólica, non debe impedirnos ver que a lingua é un sistema máis complexo, flexible, rico e diverso do que os lingüistas somos capaces de describir e mesmo, en bastantes puntos, de comprender. A lingua, as linguas, son sistemas vivos e cambiantes, e a imaxe que encontramos delas nas gramáticas e dicionarios aseméllanse máis a unha figura inevitablemente disecada, inmutable, morta.

Porque as linguas son códigos abstractos, mais só teñen existencia real en canto que actos, en canto que hai individuos que se están a comunicar entre si. E de maneira primeira e esencial eses actos son actos de fala. Por máis que sexa coñecido, non deixa de ser asombroso que un elemento central, non só de todas as culturas humanas, senón mesmo da evolución da humanidade como tal, descansa nunha levísima vibración do aire que nos rodea, pois niso consiste o son. Unha sensación acústica efémera, transitoria. Dura un instante e esvaécese. Algo invisible, inaprensible, que non ten consistencia, só a sombra intanxible da fonte que o creou. Cando o percibimos, xa desapareceu. Móvese no espazo e no tempo, envólvenos e contennos, pero, a diferenza dunha imaxe, non pode ser contido.

Esa é a realidade física que manipulamos para nos comunicar, e non só, senón para nos construír, como individuos e como especie, como grupos humanos, como nacións. O que nos fai humanos e que todos os humanos compartimos, pero que asemade nos distingue, que nos identifica e nos fai diferentes. Que usamos para expresarnos e para explicarnos, para entendernos a nós mesmos e o mundo que habitamos, a vida que vivimos.

3. A RELEVANCIA DA LINGUA FALADA

A lingua (entendendo por tal a lingua falada) está nas orixes da nosa especie. Non sabemos desde cando falamos os homínidos. En calquera caso, hoxe acéptase

de maneira ampla que o *Homo sapiens* non é a única especie de homínido con fala, xa que o *Homo neanderthalensis* dispoñía, case con seguridade, de linguaxe articulada e pensamento simbólico, como proban a xenética e os restos arqueolóxicos de enterramentos rituais e de manifestacións artísticas² (cfr. Lévi-Strauss 2000: 39-40). Parece, pois, que a linguaxe acompaña a evolución da nosa especie desde as súas orixes, e que tivo un papel relevante na evolución e na formación da humanidade. Fose como fose, o desenvolvemento de grupos humanos organizados, a súa supervivencia e prosperidade, non serían posibles sen un medio de comunicación e de cohesión como o que representa o código lingüístico.

Porque a lingua non é, non é soamente, un código de comunicación, un “instrumento”, como din algunhas voces, máis ou menos interesadas. Un instrumento (un martelo, unha calculadora) pode ser substituído por outro sen prexuízo. Mais unha lingua non, porque é moito máis ca un instrumento.

Non vou entrar aquí na polémica de ata que punto as linguas configuran a nosa percepción da realidade, como defende a coñecida hipótese de Sapir-Whorf. Hoxe moitos lingüistas participan dalgunha versión matizada desta hipótese (cfr. Moure 2011: 90). Mais si direi que numerosos estudos, levados a cabo sobre todo nos últimos vinte anos, mostran que a lingua configura de maneira decisiva a nosa identidade social, e mesmo a nosa identidade como individuos. En realidade, como afirma John Joseph (2010: 9), o noso sentido de quen somos, a onde pertencemos e por que, e como nos relacionamos cos que nos rodean, todo ten a lingua no seu centro. Moitos deses traballos mostraron que a elección de lingua e a maneira de falar non son simplemente o *reflexo* de quen somos, senón que nos *fai* ser quen somos, ou máis precisamente, permítenos ser nós mesmos.

O ilustre membro desta Academia Xesús Ferro Ruibal (1996: 108) tratou xa esta cuestión no seu discurso de ingreso, cando dixo “A lingua fainos alguén”. O seu

2. Ver tamén www.babelsdawn.com/babels_dawn/2008/03/neanderthals-1.html; www.newscientist.com/article/dn13672-neanderthals-speak-out-after-30000-years.html (acceso 3.5.2012).

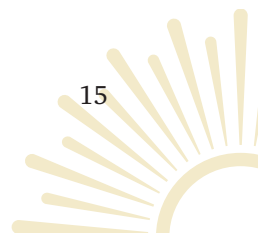
discurso levaba por título un dito popular que captura con precisión a relación da lingua coa nosa identidade social e persoal: *cadaquén fala coma quen é*.

As diferenzas de dialecto, no sentido xeográfico ou no sentido social (dialectos de clase), existen en todas partes, en todas as linguas, a pesar de que podería pensarse que só son obstáculos para a transmisión eficaz de mensaxes. E incluso nos casos en que hai unha variedade moi homoxénea, téndese a crear diferenzas. É ilustrativo o exemplo de Dinamarca, onde o estado promoveu de maneira planificada a homoxeneización lingüística a través do sistema educativo ata conseguir a práctica desaparición dos dialectos tradicionais (Ladegaard 1998: 193), e agora as xeracións máis novas están a utilizar e difundir trazos diverxentes, ás veces tomados das variedades baixas, tradicionalmente estigmatizadas e conceptualizadas como “falar mal” (Kristiansen 1998: 118). O caso do inglés tamén é rechamante. A lingua máis prestixiosa, que se ensina en todo o mundo, e que se oe constantemente nos medios e na esfera pública internacional é o Standard British English. Non obstante, só unha minoría reducida da poboación británica (entre o 9 e o 12%, na estimación de Peter Trudgill 1999) fala esa variedade. Exemplos semellantes poden ser rexistrados en toda a parte.

Estas son mostras de que as diverxencias, as diferenzas entre variedades dunha lingua, non son un “erro de deseño” das linguas humanas. Cumpren unha función. Os dialectos non estándar, a miúdo fortemente estigmatizados, seguen a simbolizar a identidade social e os valores aos que os falantes se adhiren, e son por tanto elementos fundamentais na cohesión dos grupos sociais, dos grupos humanos (Milroy 1987: 208-211).

Na interacción lingüística a elección da variedade, a pronuncia, a entoación... todo está transmitindo información sobre quen fala, e calquera persoa socializada nesa lingua é capaz de interpretar o seu *background*: de onde é, o seu nivel de educación, o grao de confianza que merece, e mesmo as súas aspiracións. E non se trata soamente da identidade étnica, no sentido de pertenza a una comunidade cultural diferenciada, ou a identidade social, como membros dunha clase social ou dun grupo diferenciado dentro dunha comunidade, senón tamén da identidade como individuos. Pola fala adoitamos recoñecer unha persoa, mesmo por teléfono, e ademais chegamos a saber se está alegre ou triste, cansa, distraída ou se debemos interpretar as súas palabras nun sentido non literal.

A relación entre lingua e identidade maniféstase de maneira clara e dramática en casos extremos. Por exemplo, o servizo de noticias da BBC informaba en xullo de 2006

do caso de Linda Walker, quen tras padecer un ictus, presentaba a coñecida como “Síndrome de Acento Estranxeiro”, ou sexa, unha desorde neurolóxica da fala producida por un dano cerebral causado por un ictus ou un traumatismo cranial. A fala dos pacientes afectados é percibida como unha fala con acento estranxeiro (italiano, polaco...), sen que esa persoa tivese antes ningún contacto con esa lingua (Miller 2010: 67). En realidade trátase de problemas de coordinación na pronuncia de certos sons e tamén modificacións na entoación. Linda Walker expresouno con toda claridade: “Perdín a miña identidade, porque eu nunca falei así antes. Son unha persoa moi diferente, síntome estraña, e non me gusta”.³ Na bibliografía cítanse moitos outros casos semellantes. Perder o noso “acento” supón perder unha parte clave da nosa identidade.

A lingua como peza central da identidade individual e colectiva, pois, mais tamén como chave da pertenza a un pobo, a unha nación. Sería temeridade tratar de discutir aquí a cuestión de se Galicia existe como nación pola existencia dunha tradición oral, ou sexa, dunha cultura e dunha lingua transmitidas oralmente, no sentido en que Herder o manifestou (cfr. Bauman & Briggs 2003: c. 5). Mais, en calquera caso, podemos afirmar que a lingua é o repositorio de coñecemento e a cifra da historia dun pobo, e nela quedaron gravadas a lume as vicisitudes maiores da nosa historia, desde a romanización ás pegadas dos habitantes dos castros, desde o contacto con Europa na Idade Media, ata o predominio do inglés nos nosos días, sen esquecer, ben é sabido, a fonda pegada do dominio do castelán durante, cando menos, os últimos cinco séculos. Na lingua, na fala, está a historia e está o coñecemento do territorio, da topografía, da fauna e flora, das costas e dos recursos mariños, da agricultura e da explotación dos recursos das fragas e dos soutos, a optimización dos recursos que durante milenios os galegos utilizamos para sobrevivir, para vivir e para crear cultura e vida. E en todos estes sentidos lingua quere dicir lingua falada.

Hoxe en día, estamos a asistir a unha alarmante desaparición de linguas e de culturas, froito non tanto da globalización, coma das políticas de asimilación, de colonización cultural, planificadas e promovidas polos estados. Con isto non só se está a reducir de maneira

3. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/tyne/5144300.stm (acceso 14-5-2012).

grave a diversidade cultural e lingüística do mundo, senón que se está a empobrecer o coñecemento, o saber, da humanidade.

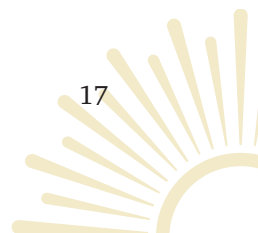
De maneira certa, o lingüista K. David Harrison titulouse un libro seu: *Cando as linguas morren. A extinción das linguas do mundo e a erosión do coñecemento humano* (Harrison 2007). A perda dunha lingua leva consigo a desaparición de coñecementos que non están recollidos en libros nin en bases de datos, e que só existen na memoria de xente que fala, as máis das veces, linguas que non se escriben. Moitos deses coñecementos están codificados en designacións e en fórmulas lingüísticas que non son traducibles, con diferenciacións léxicas específicas de animais e plantas que non teñen correspondencia nas linguas colonizadoras. Un saber acumulado durante milenios de observación e de interacción co medio natural pérdese, e de maneira irrecuperable en gran parte.

4. AS CULTURAS ORAIS

A cuestión da diversidade lingüística e a preocupación pola súa perda é relativamente recente. É certo que as linguas non escritas levan tempo sendo estudadas, mais sempre ou case sempre a través do prisma e da comparación coas linguas chamadas “de cultura”, ou sexa, das linguas das metrópoles coloniais, que contaban cun desenvolvemento literario —escrito— de séculos, e que son linguas de sociedades industriais cun complexo aparello estatal, con gran presenza da lingua escrita en todo tipo de situacións.

Desta maneira, as culturas orais, e as literaturas orais, son “descubertas” durante o proceso colonial. Esas sociedades e culturas aparecen como simples e primitivas en comparación coas das metrópoles. O Occidente colonialista crea, conforma, o concepto do “salvaxe”, como oposto ao “civilizado”, de maneira especialmente intensa entre mediados do século XIX e os anos previos á II Guerra Mundial, mesmo coa exhibición de “salvaxes”, en espectáculos exóticos que tiveron moito éxito entre as clases traballadoras europeas⁴.

4. Recentemente o Musée de Quay Branly, en París, presentou unha exposición sobre este proceso de construción do concepto do “salvaxe” en Europa, titulada *Exhibitions: l'invention du sauvage* (www.quaibrantly.fr/fr/programmation/expositions/a-l-affiche/exhibitions.html, acceso 1-5-2012).

Naturalmente, as linguas dos “salvaxes” tiñan por forza que ser inferiores, e esta idea aínda hoxe está amplamente difundida mesmo entre xente de cultura. De pouco serve que desde hai xa tempo os lingüistas insistan en que non hai ningunha base para esta crenza, como o facía xa hai case 60 anos Joseph Greenberg, o máis grande experto en tipoloxía lingüística do século XX, cando afirmaba que non se podía demostrar que existisen linguas primitivas e linguas evolucionadas e que, coas probas de que dispoñemos, os lingüistas temos que defender a igualdade inherente de todas as linguas (Greenberg 1957: 65). Poderían multiplicarse as citas de autoridade neste mesmo sentido. Mais aínda así non fai falta ir moi lonxe no espazo nin no tempo para encontrarmos xuízos sobre o suposto primitivismo de certas linguas. Aínda non hai moito, un coñecido xornalista e escritor afirmaba nunha radio española: “O vasco é unha lingua tan primitiva que descoñece, por exemplo, o que serían universais. É dicir, a idea de ‘árbore’, que é unha idea que existe en linguas avanzadas, no vasco non existe. [...] Para falar de ‘árbore’ tiveron que tomar un préstamo do castelán, que é *arbola*. [...] É unha lingua na que o desenvolvemento da mente humana non se decata de que hai universais, vive aínda sobre a base dos particulares”⁵. Nun simposio celebrado en Birmingham hai uns dez anos⁶ un profesor universitario, nunha conversa privada, mesmo chegou a establecer un nexos entre a violencia do terrorismo de ETA e a lingua, ao dicir: “Claro, falando unha lingua tan primitiva!”

Casos coma estes seguramente hoxe son excepcións. De todos os xeitos, a dicotomía entre o “salvaxe” e o “civilizado” presidiu ata tempos moi recentes o pensamento de antropólogos e lingüistas, mesmo dos que mostraron unha actitude máis positiva cara a esas culturas. Por exemplo, Claude Lévi-Strauss publicou en 1962 unha obra de grande influencia, titulada *La pensée sauvage* (1964). Nela mostrou que as diferenzas entre o pensamento “salvaxe” e o “civilizado” son máis ben escasas, e que as capacidades intelectuais e conceptuais son as mesmas para todos os huma-

5. César Vidal, en “La linterna”, COPE, 2007 (http://es.wikipedia.org/wiki/C%C3%A9sar_Vidal, audio en www.escolar.net/wp-content/vidal.wma, acceso 3-5-2012).

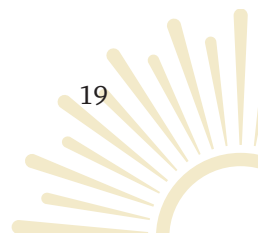
6. *International Symposium Galicia: a Language, a People*. Univ. de Birmingham, 28-29 de setembro de 2001.

nos, calquera que sexa o seu grao de civilización. Aínda así, nela está presente desde o título o *salvaxe*, como oposto ao *civilizado*, e esta dicotomía contén unha pesada carga ideolóxica. O mesmo Lévi-Strauss reconecería anos máis tarde (1987: 24) que falar de “pobos salvaxes” ou “primitivos” é habitual, mais erróneo, e que eses termos deberían ser substituídos por “sen escritura”. Como ben apunta Walter Ong (2002: 171), segue a ser un termo negativo, xa que sinala unha carencia, a partir da óptica dunha cultura escrita. Ong propón utilizar “oral”, como un termo menos problemático e máis positivo.

5. ORALIDADE VS. ESCRITURA

Por tanto, a mesma noción de “oralidade” só ten sentido desde unha cultura, coma a nosa, fortemente baseada na lingua escrita, e que segue aferrada á idea da superioridade da lingua escrita sobre a lingua oral, da cultura escrita sobre a cultura oral. Nas súas formulacións máis radicais o mesmo concepto de “civilización” está ligado, ou é dependente da existencia da escritura, e sobre todo da escritura alfabética.

Esta idea foi defendida por Eric Havelock, un clasicista británico que traballou na Universidade de Toronto a partir dos anos 30 do século XX. Havelock defende que Sócrates e Platón representan dúas eras diferentes, e que entre eles é onde se produce o paso dunha mentalidade “oral” a outro estado mental “letrado” (no sentido de *literate*). E ese paso prodúcese como efecto do alfabeto. Segundo Havelock, os gregos non se limitaron a engadir uns poucos signos para representar as vogais, senón que cambiaron a esencia dos sistemas de escritura: de silabarios baseados no son pasaron a un sistema racionalizado de fonemas que non teñen unha contrapartida real na fala humana. Crearon un sistema gráfico abstracto, en que os símbolos non representan sons reais senón entidades teóricas. Este sistema abstracto reforzaría, segundo el, as capacidades de abstracción das xeracións posteriores de gregos e fixo posible a emerxencia da ciencia e da filosofía, da moralidade e do sistema social. Producíriase así unha ampla revolución intelectual que alterou a sociedade grega e a historia humana, ao crear un novo estado mental, a “mente alfabética” (Havelock 1982: 7). O pensamento abstracto e a lóxica terían, así, a súa base na escrita. Por outro lado,

afirma Havelock (1982: 82) que “o alfabeto [...] aboliu a necesidade de memorización [...]. As enerxías mentais liberadas con isto, por esta economía de memoria, probablemente foron moi extensas, e contribuíron a unha inmensa expansión do coñecemento dispoñible para a mente humana”. A introdución do alfabeto produciría así un salto cualitativo nas capacidades cognitivas humanas, do que a civilización occidental aínda se estaría beneficiando. E desta maneira, o alfabeto grego marcaría unha liña que separa netamente a cultura e civilización grega (e as que a sucederon) de todas as anteriores (Havelock 1977: 369).

Hoxe esta súa idea da “revolución intelectual” inducida polo alfabeto non goza de moito crédito entre os especialistas no estudo da escrita e da comunicación lingüística. Por citar un autor, Roy Harris (1995: 164), profesor emérito da Universidade de Oxford, afirma categoricamente que a idea de que o alfabeto sexa superior a todos os sistemas prealfabéticos carece de toda base semiolóxica. Para Harris, trátase de “argumentos baseados en medias verdades históricas e aritmética simplista” (p. 168). Ademais, non hai ningunha proba empírica que demostre que a escrita alfabética leve consigo unha vantaxe intelectual sobre outros modos de representación gráfica da lingua, como as escritas utilizadas aínda nos nosos días en Xapón, Corea ou China, por exemplo.

Por outro lado, os especialistas na historia da representación escrita confirman que non foron os gregos os primeiros que desenvolveron un alfabeto. Como di André Lemaire (2001: 203-204): “Está claro que a primeira escritura alfabética é obra dos semitas desta rexión [norte do Sinaí e Palestina] en contacto frecuente coa escritura xeroglífica exipcia, que utilizaba una boa vintena de signos alfabéticos, en particular para transcribir os nomes estranxeiros. De feito, o trazado duns vinte e sete signos alfabéticos das inscricións protosináiticas inspírase visiblemente no dos signos xeroglíficos [...]”. Así o signo que representa a cabeza de boi (*‘aleph* en semítico occidental) era utilizado para transcribir o ataque vocálico (glotal non voceada), mentres que o signo que representaba esquematicamente unha casa (*beyt*, en semítico occidental) valía pola consoante , e a traza ondulada horizontal do pictograma da auga (*mayim*, en semítico occidental) indicaba a consoante <m>.

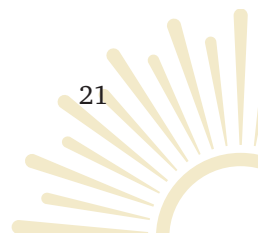
A pesar disto, a idea da superioridade do alfabeto grego está moi presente na cultura europea. Cando Jean-François Champollion descubriu que os textos xero-

glíficos exipcios da Pedra de Rosetta, compostos por “figuras”, tamén eran un sistema fonético, conseguiu descifralos, mais con iso tamén deu un desmentido inesperado e radical a unha das conviccións máis tenaces da cultura occidental: a de que o alfabeto era o único sistema que tiña o privilexio de transcribir os sons da lingua, de onde se sacara a conclusión apresurada e presuntuosa de que este sistema, ao ser o último en aparecer, tamén tiña que ser o mellor de todos (Christin 2001: 9). De feito, xa Thomas Young chegara á idea de que algúns cartuchos da escrita xeroglífica desa mesma estela podían conter representacións fonéticas de nomes estranxeiros, e mesmo chegara a determinar correctamente o valor fonético dos signos que representan o nome do faraón Ptolomeo, e algúns máis, pero quedou atascado nese punto, porque non aceptaba a idea de que a parte exipcia dos textos puidese ser tamén, cando menos parcialmente, fonética (Robinson 2002: 63-64).

Canto á idea de que a escritura reestrutura o pensamento, aínda que pode ser certa, non deixa de ser un caso particular da verdade máis xeral de que todos os novos instrumentos intelectuais reestruturan o pensamento. Investigacións recentes sobre a plasticidade do cerebro humano están a demostrar que a utilización dunha tecnoloxía, de instrumentos, de recursos memorísticos, ou o simple pensamento nunha acción, de maneira reiterada durante un certo tempo, leva consigo un cambio nos patróns de conexións sinápticas, e desta maneira o noso cerebro está a se reestruturar de maneira constante e permanente ao longo da vida. Por tanto, aínda que poida ser certo que a escrita reestruture o pensamento, non pasa de ser un feito banal que non pode ter as consecuencias intelectuais que Havelock ou Ong (quen fala de “reestruturación da conciencia”) lle atribúen.

Marshall McLuhan, tamén profesor na Universidade de Toronto e discípulo intelectual de Havelock, chegou a escribir (McLuhan 1954 [2011]: s.p.):

Ata que non se inventou a ESCRITURA, viviamos no espazo acústico, onde todos os pobos atrasados seguen aínda vivindo: sen límites, sen dirección, sen horizontes, na escuridade da mente, o mundo da emoción, da intuición primordial, sometido a mafias... Unha pluma de ganso púxolle fin a falar, aboliu o misterio, deunos un espazo delimitado e as cidades, trouxo as estradas

e os exércitos e as burocracias. Foi a metáfora básica coa que o ciclo da CIVILIZACIÓN comezou, o paso da escuridade á luz da mente.

Esta pode ser unha mostra do gusto de McLuhan polas formulacións fortes e polo estilo efectista. Mais nin aquí nin n' *A galaxia Gutenberg* (McLuhan 2010) engade argumentos nin achega datos que fundamenten esa fenda fundamental na historia da humanidade. Como afirma Ruth Finnegan, investigadora experta en culturas e literaturas orais: “Esta fenda básica entre a nosa sociedade moderna e industrial (mecanizada, racional, individual e letrada) e ‘eles’, primitivos, dominados pola maxia, normas comunais e misticamente achegados á natureza, foi moi popular entre os sociólogos e entre románticos que soñan cun mundo desaparecido, de emocións e sentimentos naturais que xa perdemos”, mais estas divisións “en último termo non teñen base intelectual clara ou válida (e xa non digamos desde o punto de vista moral)”; no mundo de hoxe “é dificilmente sostible que miremos as formas orais como pertencentes a unha categoría particular de sociedade ou de comportamento, ou argüír que se poden facer oposicións simples e significativas entre ‘tradicional’ e ‘moderno’” (Finnegan 1992: xii).

Walter Ong (2002) tamén presenta a mentalidade oral como radicalmente oposta á das sociedades letradas (aditiva vs. subordinativa, agregativa vs. analítica, tradicionalista vs. innovadora, etc.), e trata de demostrar a “base quirográfica da lóxica” (p. 53) botando man dun traballo do psicólogo ruso A. R. Luria, levado a cabo nos anos 1930 nas repúblicas de Asia Central, en que demostra que os individuos non escolarizados non coñecen nomes abstractos para as figuras xeométricas nin saben resolver adecuadamente siloxismos, entre outras cuestións, fronte aos falantes que foron escolarizados, que si dan as respostas correctas. Como as cuestións non son neutras desde o punto de vista cultural, parece bastante plausible deducir que os falantes escolarizados responden mellor porque esa enquisa pregunta sobre cuestións que se aprenden na escola. Por contra, hai numerosas mostras da capacidade de abstracción entre a xente “primitiva”, e tamén nos pobos de Asia Central. Harrison (2007: 106-107) conta que en 1908 un explorador ruso visitou os tofa, un pobo de pastores de renos en Siberia Central. Deulles papel e lapis e pediulles que trazasen un mapa da súa terra, e os tofa, que nunca un mapa viran, debuxáronlle un mapa

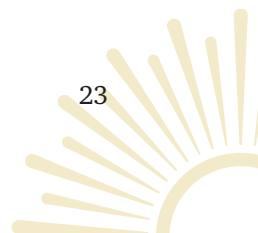
que contiña o duplo de detalles ca os mapas do exército ruso, co que demostraban un excelente coñecemento do territorio e tamén unha capacidade notable para realizar unha proxección a vista de paxaro. Claude Lévi-Strauss, no xa citado *O pensamento salvaxe* (1964: 388), afirmaba categoricamente que estaba superada “a falsa antinomía entre mentalidade lóxica e mentalidade prelóxica. O pensamento salvaxe é lóxico, no mesmo sentido e da mesma maneira có noso”.

6. A ESCRITA E A CULTURA URBANA

Non pretendo defender aquí que a invención da escrita fose irrelevante ou carente de consecuencias. Sen dúbida tívoas e tenas, e todos temos experiencia directa deste feito. No noso mundo cultural é común o pensamento expresado por Roger Wright (1994: 22) de que “A idea da escritura foi un paso xigantesco para a humanidade, comparable á invención da roda”.

Coa palabra escrita a lingua faise externa ao falante, deixa de ser un suceso temporal e convértese nun obxecto. E como tal obxecto pode ser acumulado, almacenado (por exemplo en bibliotecas). A lingua convértese en cousa, reifícase. E marca a nosa maneira de ver o mundo, de pensalo. Se cadra, o mellor exemplo deste paso de acto a obxecto é unha estela de basalto, labrada hai uns 3.700 anos, que se garda no museo do Louvre. Nela está gravado, en escrita cuneiforme, o código de Hammurabi nunha variante da lingua acadia. Aínda que non é a lei codificada máis antiga, si é o primeiro caso coñecido dun corpus legal feito público por un gobernante. A estela estaba destinada á súa exposición pública, seguramente nun lugar conspicuo, fronte ao palacio ou o templo, no centro da cidade, de maneira que puidese ser lida por calquera que soubese ler. O feito de inscribir a lei en pedra faina inmutable e protexida de abusos arbitrarios. Por unha parte era unha exhortación ao seu cumprimento, pero tamén unha seguranza de xustiza que todos podían invocar. Ao expoñela en público, a lei queda separada do lexislador e tamén do xuíz, e a “letra da lei” convértese nunha autoridade en si mesma. A lei faise obxecto, e así dáse o primeiro paso para a creación da “esfera pública”, no sentido de Habermas (Coulmas 2009: 16).

Ese carácter de obxecto, permanente e externo aos suxeitos falantes, dálle á escrita os seus sentidos máis esenciais. É sabido que a escrita non nace para recoller

textos literarios, senón para cousas máis prosaicas, como se foi confirmando vez tras vez. Por exemplo, cando o arqueólogo británico Arthur Evans, tratando de emular a Schliemann, localizou e comezou a escavar o palacio de Cnossos, en Creta, e pasou os seguintes trinta anos traballando na súa reconstrución, na que gastou a súa fortuna familiar, encontrou un elevado número de tabelas de arxila con textos gravados nun alfabeto descoñecido, que chamou “lineal B”. Cando Michael Ventris, cincuenta anos despois, conseguiu descifralas, encontrou que non tiñan nada de interese literario, senón cuestións cotiás da administración do palacio, como listaxes de nomes e de bens (Robinson 2002: 103).

Na nosa civilización temos un exemplo tamén ben claro no “texto” escrito que máis repetimos ao longo das nosas vidas: a nosa sinatura. Na nosa cultura, a sinatura é un substituto da persoa. Ou aínda, como di Roy Harris (1995: 83), “a sinatura é en realidade moito mellor cá persoa. A persoa pode dúbida, prevaricar, renegar: a sinatura non pode. Segue sendo válida moito despois de que o asinante estea morto. O que Platón dicía que era a gran debilidade da escrita —a súa falta de vida—, na sinatura acaba sendo a súa maior fortaleza”.

A estela de Hammurabi, xunto coas inscricións presentes en templos e monumentos, representan tamén o nacemento do que hoxe coñecemos como “paisaxe lingüística”, definida por Landry e Bourhis (1997:25) como “a combinación da lingua empregada nos anuncios e rótulos comerciais, nos rótulos das rúas e estradas, nos rótulos dos edificios públicos, nos escaparates e noutros textos escritos nas vías públicas”. Na nosa vida diaria estamos rodeados de lingua escrita, e as nosa cidades son, en certa maneira, textos.

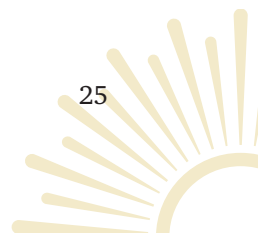
7. A LINGUA ESCRITA EN GALICIA E O GALEGO COMO LINGUA ESCRITA

A lingua escrita chegou a Galicia máis ou menos coa nosa era. A pesar de que a súa influencia na sociedade galaicorromana seguramente foi pouco importante, e que unha gran parte da sociedade se mantivo á marxe (Mariño 2008, cap. 1), a escrita estará xa presente ao longo dos séculos, desenvolvéndose con usos xurídicos, normativos e notariais, que se ampliarán na baixa Idade Media, co desenvolvemento dunha rica literatura, entres outros tipos de texto.

A lingua escrita estaba restrinxida, primeiro a certos grupos que monopolizaban o control do coñecemento dos escritos e da mesma escritura (sobre todo, e non casualmente, o clero), e máis tarde estendida ás elites políticas e sociais. Carlos Baliñas (1998) demostrou que, en épocas tan temperás como o século X, tanto os homes coma as mulleres da aristocracia galega recibían unha educación que incluía a aprendizaxe da lectura e da escritura: “En xeral, parece que un número importante de mulleres da gran nobreza sabían ler e escribir, aínda que casos como os de Ilduara Ériz, mai de san Rosendo, ou de Mumadona Díaz, fundadora a mediados do século X do mosteiro portugués de Lorvão, ambas posuidoras de ricas bibliotecas e con amplos coñecementos xurídicos, poidan se cadra ser excepcionais” (p. 157-158).

A escrita mantívose circunscrita a unhas elites reducidas ata a aparición da imprenta, e mesmo despois. Mentres na Europa máis desenvolvida a imprenta tivo unha grande incidencia social (lémbrese o papel da imprenta na Reforma e na difusión das ideas que van poñendo as bases do racionalismo ilustrado), en Galicia as cousas parece que foron máis amodo. Os primeiros textos impresos en galego que coñecemos datan de 1612 (Mariño 1998, 251; 2008: 144), máis de século e medio despois de que Johannes Gutenberg puxese a punto a imprenta de tipos móbiles en Mainz; e o primeiro libro completo que se recoñece habitualmente, os *Cantares gallegos* de Rosalía de Castro, é de 1863, se non contamos a tradución do *Evanxelio de san Mateo*, feita por José Sánchez de Santamaría por encargo do príncipe Louis Lucien Bonaparte e publicada en Londres en 1861. En todo caso, máis de catrocentos anos máis tarde.

Ben é certo que isto foi debido á situación de postergación da lingua galega durante todos eses séculos, pero tampouco parece que a actividade editorial fose intensa en Galicia. Ofelia Rey Castelao (2003) documenta a escaseza de produción de impresos e de lectura. Santiago foi a única cidade con imprentas ata o século XIX (p. 95), xa que grazas á súa poboación, á universidade e ás institucións eclesiásticas puido manter un impresor no século XVII e dous ao mesmo tempo no XVIII, aínda que ademais de impresores tamén eran libeiros, encadernadores, etc. Pero mesmo na cidade de Santiago a posesión de libros, quitadas as bibliotecas das institucións, era escasa. Di Ofelia Rey Castelao (2003: 136): “As bibliotecas privadas eran poucas, escasas en existencias e chama a atención que en inventarios de potentes mercadores,

cóengos da catedral compostelá, notarios e escribíans, non haxa referencia á posesión de libros”.

Isto está en consonancia co que Ramón Mariño (1998: 252) chama “enmudecemento” da literatura en Galicia: “O enmudecemento das clases literarias galegas foi nesta época case que total, pois, salvo contadas excepcións de discutible ou moi relativo valor artístico, Galicia tampouco chegou a xerar durante estes séculos un discurso literario vertido en castelán”. En todo caso, semella que fóra da universidade, dos centros relixiosos e dunha minoría social restrita, o impacto dos textos impresos foi case inexistente antes do século XIX, e a inmensa maioría da sociedade galega quedou á marxe. Nestas condicións, poucos galegos accederon á condición de “lector silente”, e o impacto social do libro impreso foi mínimo na sociedade antes de 1800. Aínda en 1860 a taxa de alfabetización non pasaba do 23 por cento da poboación, cun desequilibrio bastante acusado entre homes e mulleres: tres de cada catro galegos eran analfabetos (Martínez Domínguez, 2003).

8. O GALEGO E A ESFERA PÚBLICA

No ano 1962, ao mesmo tempo que Lévi-Strauss daba á luz *La pensée sauvage* e McLuhan o seu libro sobre *A galaxia Gutenberg*, Jürgen Habermas publicou a súa tese de habilitación na que desenvolve o concepto de “Öffentlichkeit”, traducido habitualmente como “esfera pública”. Esta sería unha área da vida social en que individuos e grupos se reúnen para discutir cuestións de interese común e crear xuízos e valoracións, e así exercer influencia na acción política (Habermas 1962). Para Habermas ese espazo público ten a súa mellor expresión na Inglaterra do século XVIII, en cafés e noutros centros sociais, onde se discutía de política e sociedade, líase e comentábase a prensa periódica, que incluía sátiras e comentarios críticos. O elemento central desa “esfera pública” é a discusión racional cara a cara, ou o que é o mesmo, a lingua oral.

Porque na súa esencia a “esfera pública” burguesa é unha comunidade de fala, e é xustamente nese espazo discursivo onde se forman os estándares orais das linguas, baseados sempre nas variedades faladas polas clases dirixentes. Dadas as condicións da sociedade burguesa da época, dese espazo discursivo están excluídas as clases tra-

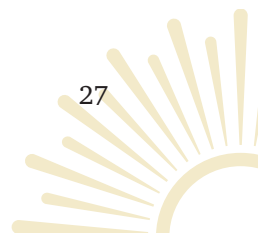
balladoras e as mulleres. Poderían mencionarse algunhas excepcións no tocante ás mulleres, como Émilie de Breteuil, marquesa do Châtelet, científica e compañeira de Voltaire. Non se coñecen excepcións nas clases traballadoras.

Por tanto, cando en Galicia se constituíu algunha esfera pública, por reducida que fose, foi sen dúbida en castelán. Ben é certo que, xa no século XIX, aparecen impresos diferentes diálogos e discusións que están todos ou en parte en galego, mais isto non parece corresponder coa realidade social da discusión crítica burguesa, como a que define Habermas. Pensemos que mesmo os protagonistas do Rexurdimento empregaban o castelán nas súas relacións persoais e na súa correspondencia. Como afirma Beatriz García Turnes (1999: 436), os galeguistas nos finais do século XIX e nos primeiros anos do XX, loitaron a batalla de devolverlle ao galego o seu esplendor literario, mais mostráronse “incapaces de superar os fortísimos condicionamentos que os retiñan, no plano da oralidade, do lado do castelán”. O galego non accede ao discurso público máis ca excepcionalmente (como ocorreu nos Xogos Florais de Tui en 1891), e mesmo os discursos no día da inauguración desta venerable Academia se pronunciaron en castelán, como ben puxo de manifesto o ilustre académico don Xesús Alonso Montero (1991).

Unha esfera pública en galego seguramente comezou a conformarse nas décadas de 1920 e 30, mais foi, como se sabe, traxicamente interrompida polo golpe de estado do 36 e a ditadura consecuenta. Desta maneira, non será ata a década de 1970 en que o galego accede á “Öffentlichkeit”. Mais agora esta esfera pública xa está moi deformada polos medios de comunicación, porque, como di Habermas (1962: 198): “Actualmente a conversación mesma está administrada”, xa que os medios de comunicación están manipulados por intereses particulares e comerciais, e o debate crítico-racional entre cidadáns iguais foi substituído por unha apropiación privatizada dunha conversación realizada en nome deles (Thompson 1996: 10).

9. A ORALIDADE SECUNDARIA E A DECADENCIA DA TRADICIÓN ORAL

De maneira significativa os medios de comunicación que revolucionaron a comunicación no século XX son os medios electrónicos (radio e televisión), que son medios total ou fundamentalmente orais. Como saben, Marshall McLuhan fíxose

coñecido polas súas obras referidas a estes medios. Fronte ao home tipográfico (individualizado e racional) o home volve recuperar a parte emocional e social, propia da comunicación oral. Como diría Walter Ong (1967: 88), “A palabra, enmudecida pola escrita e a imprenta, volveu de novo á vida”. E con ela, segundo McLuhan, o home volve tribalizarse, aínda que sexa involuntariamente: “Estes novos medios unificaron o mundo. O mundo é agora coma un tambor tribal que soa continuamente, onde todo o mundo recibe a mensaxe, todo o tempo. Unha princesa casa en Inglaterra e, bum bum bum, fan os tambores e todos oímos; un terremoto no norte de África, unha estrela de Hollywood que se emborracha... e veña os tambores outra vez. E uso a palabra tribal, e probablemente é a palabra chave”. E isto dicíao xa nunha entrevista televisada en 1960⁷. Precisamente o desconcerto do home moderno ante o mundo actual débese, segundo el, a que o home occidental, o home literario, afeito a ler secuencialmente, ao pensamento lineal e á información visual, non se adapta ben ao novo mundo aural, oral, non lineal, ás novas tecnoloxías electrónicas.

Esta nova oralidade que agora está conformando o mundo é unha oralidade diferente da que existía ou existe nas sociedades sen escritura. Esta nova oralidade, que se sustenta en medios altamente tecnolóxicos, como a radio e a televisión, que dependen da lingua escrita para a súa existencia, será denominada a partir de Walter Ong (2002) “oralidade secundaria”.

O galego estivo presente nos primeiros pasos da radio en Galicia, ou como mellor matiza o ilustre membro desta Academia, Víctor Fernández Freixanes, nun traballo recente (Freixanes 2009: 44-45): “Non é que a primeira radiodifusión galega, que nace no marco da II República Española, se exprese en galego. Mais o galego empeza a ter daquela unha consideración ascendente, consonte o pensamento político que inspiraba un novo modelo de sociedade”, e en consecuencia o galego “está presente na radio desde os primeiros momentos, ben dun xeito vehicular, para chegar

7. Entrevista na CBC, 18-5-1960, dispoñible en www.cbc.ca/archives/categories/arts-entertainment/media/marshall-mcluhan-the-man-and-his-message/world-is-a-global-village.html, e en www.youtube.com/watch?v=8EwkTrmAY8c (acceso 3-05-2012).

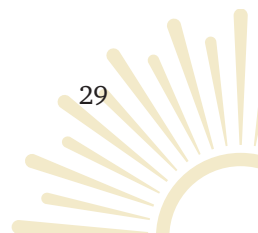
ás audiencias rurais [...], ben dun xeito reivindicativo e culto, na tradición dos precursores e nas coordenadas ideolóxicas do galeguismo ascendente”. Naturalmente, cando se produce a chegada masiva da radio á poboación galega, xa nos anos 50, baixo a ditadura, a lingua será o castelán. No final dos anos 60, os meus primeiros recordos de galego na radio son algúns contos do Xestal, xeralmente emitidos por pedimento da audiencia.

Haberá, pois, que agardar aos anos próximos á morte de Franco para que o galego comece a entrar, timidamente, primeiro na radio, e despois na televisión. Prodúcese cando en Galicia volve configurarse unha certa “Öffentlichkeit” en galego, aínda que xa de maneira incompleta e moi mediatizada.

É agora cando, por usarmos o termo de Walter Ong, o galego coñece xa de maneira clara a “oralidade secundaria”. E esta oralidade secundaria convive con outra oralidade fundamentalmente primaria. O mesmo Ong, aínda que afirma que hoxe en día non existen culturas orais primarias, admite que moitas culturas e subculturas, incluso nalgunhas altamente tecnoloxizadas, conservan moito da mentalidade da oralidade primaria (Ong 2002: 11).

Certamente na cultura galega persistiu ata moi recentemente a oralidade primaria, e creo que estamos a contemplar a desaparición, diante dos nosos ollos, dos restos desa cultura fundamentalmente oral: oral na transmisión de coñecemento (na sociedade rural e mariñeira, nos oficios), e oral nas formas literarias. Decía ao comezo que na miña infancia tiven a oportunidade de coñecer unha parte da literatura oral tradicional da maneira en que seguramente se transmitiu durante milenios: no colo dunha muller, a carón do lume nos seráns do inverno.

Certamente esta literatura oral estaba xa interferida pola escrita. Versións memorizadas a partir de textos escritos probablemente se mesturaban con outras que nunca foran postas por escrito. Unha das ideas centrais da tradición de estudos que parte de Milman Parry é que a lingua escrita acaba coa literatura oral. Albert Lord asegura que unha vez que o texto oral é ditado, nun momento singular na tradición, queda fixado e a partir de aí, o cantor que o ditou convértese no seu “autor”, e ese texto no “orixinal” co que todas as execucións ou actualizacións poden ser comparadas. Nese momento comezaría a memorización do texto, e iso levará aos cantores a perder a súa capacidade para componse oralmente: “Este é a maneira máis común

en que unha tradición oral acaba morrendo; non coa introdución da escrita, senón cando os textos das cancións publicados se difunden entre os cantores” (Lord 1960: 130).

Mais a sociedade rural galega, que coñeceu a lingua escrita de maneira xeneralizada a partir de comezos do século XX e que sufriu importantes transformacións económicas, seguiu mantendo as redes sociais e o mundo ideolóxico e simbólico que fixo posible a pervivencia das formas culturais orais de transmisión tradicional. Martine Roux, aínda en 1979, conta a súa experiencia na busca dunha tradición oral que está a piques de desaparecer, e recolle aínda unha boa cantidade de contos na parroquia do Cebreiro de boca dun fistor vello, que non entende ben por que aquela francesa se interesa por cousas que xa non se levan nos días de hoxe. Di ela: “Morreron os fitores, as ocasións do seu xurdimento tamén: as aldeas van quedando sen xente, as xuntanzas ao redor da lareira caen no esquecemento, os homes e as mulleres quedan privados dos seus soños. E no seu lugar? Non queda nada” (Roux 1982: 145). A miña tía Emilia dicíame en 1983 que xa non se lembraba ben dalgunhas historias “porque agora non teño a quen contarllas”. É a ilustración viva das palabras de Walter Benjamin (1998: 118): “Narrar historias foi sempre a arte de seguir contándoas, e esta arte pérdese cando xa non hai capacidade para retelas e público que as escoite”. Interrómpeuse a transmisión, pois as novas xeracións xa non están (emigración, traslado á cidade) e os que quedan están orientados a outros medios: radio, televisión, música comercial. A oralidade é substituída, agora si, mais non polo texto impreso, senón pola oralidade secundaria, polas novas oralidades transmitidas polos medios electrónicos.

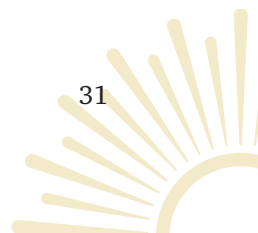
De todos os xeitos, a visión da literatura oral como tradicional e rural non deixa de ser froito dunha mirada reducionista desde a sociedade urbana e industrializada. Seguramente teremos que concordar con Ruth Finnegan (1992) cando di que a literatura oral está ao noso arredor. Non a vemos, porque consideramos que carece de valor. Só llo atribuímos a aquela producida no pasado (podemos analizar a calidade oral da *Ilíada* e a *Odisea*, ou a épica do *Gilgamesh*), pero non á poesía oral dos nosos días. Oral equivale case sempre a “antigo” e a “tradicional”.

Volvemos encontrar, como sempre que falamos de oralidade, a mesma contraposición entre sociedade industrial, secular e racional, dominada pola palabra es-

crita e orientada á consecución do desenvolvemento individual, unida por vínculos artificiais, a nosa, contraposta a outra sociedade concibida como primitiva e non industrial, homoxénea, conformista, comunal, dominada polas normas relixiosas e tradicionais, sen consciencia de si mesma, e achegada á natureza, a do outro. Se reparamos nos discursos sobre a Galicia rural, tamén no discurso literario, no tratamento literario da Galicia rural, poderemos seguramente recoñecer moitos destes elementos: a vella oposición racionalista entre “natura” e “arte”.

O antropólogo portugués António Medeiros, que levou a cabo interesantes investigacións sobre a cultura galega e portuguesa (Medeiros 2006), conta que en xullo de 1997 asistiu a un concerto de música “tradicional” na praza do Toural, en Compostela; nel, o portavoz do grupo folclórico “presentaba cada unha das cancións do repertorio con gran rigor, dando conta dos lugares e das circunstancias da recolla [...]. Un dos exemplos foi presentado cun dramatismo aínda maior”: fora recollida do outro lado da raia, nunha zona de Portugal moi remota e arcaizante, á altura de Verín, de beizos dunha señora moi vella. A cantiga comezaba *Água fría da ribeira / água fría que o sol aqueceu / Três copetes, um avental...* Medeiros rompeu a rir, para escándalo dos seus acompañantes: tratábase dunha canción que se fixo popularísima en Portugal a partir da película *A aldeia da roupa branca*, estreada en 1939, e que aínda hoxe segue a ser coñecida por todos os portugueses (Medeiros 2006: 244). Medeiros narra este caso para exemplificar o descoñecemento da cultura popular portuguesa en Galicia, mesmo entre xente ilustrada capaz de recitar, para o seu abraio, a Teixeira de Pascoaes. Mais tamén ilustra perfectamente os problemas de recoñecemento, ou por dicir mellor, de construción do que se percibe, se produce e se clasifica como “folclórico” ou “tradicional”.

Mais se non restrinximos a chamada “literatura oral” aos textos antigos e, supostamente, transmitidos de xeración en xeración, encontramos outras manifestacións que habitualmente pasamos por alto. Sen ir máis lonxe, durante a recollida de material lingüístico para a miña tese de doutoramento, en 1983 entrevistei a un veciño de Vilapedre, concello de Vilalba, quen insistiu en cantarme unha canción de composición propia, en castelán, contra os melenudos e os barbudos: catorce coplas, seguidas de cadansúa repetición do refrán. Era unha das moitas cancións que levaba composto.

E que dicir doutras formas, en que a literatura oral e a escrita se entrecruzan de maneira manifesta? Por poñer un caso, as *performances* de Antón Reixa, por exemplo, na presentación dalgún dos seus poemarios, en que a voz, a música e a imaxe en movemento tiñan un papel protagonista, e nas que reutilizaba elementos da lingua oral coloquial e mesmo de gravacións dialectais, en que medida poden excluírse da “literatura oral”? No mesmo sentido, na sociedade actual as cancións, aprendidas e tocadas de oído por tantos rapaces, e mesmo as series de televisión e o cinema, poden ser vistas como os novos modos en que a oralidade segue a cumprir as mesmas funcións no noso mundo dominado polos medios de difusión masiva. Neses “textos” prodúcense entrecruzamentos entre literatura oral e escrita e entre lingua oral e escrita difíciles de desenlear: canto hai de oral e canto de escrito nas cancións dos Heredeiros da Crus ou de Dios ke te Crew, ou se queremos nas de Eminem?

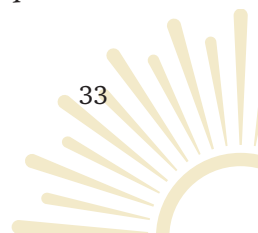
Por outro lado, na nosa sociedade seguimos a manter a lingua falada, nunha oralidade influída pola escrita, ou mesmo planificada por escrito, para todo tipo de actos formais e solemnes: discurso político, actos de toma de posesión e de acceso a dignidades e cargos, actos de “lectura” de teses de doutoramento. Este mesmo acto consiste na “lectura do discurso de ingreso”. Ou sexa, que na nosa sociedade os actos rituais seguen a esixir a utilización de discursos orais. A lingua falada segue, pois, a ocupar un lugar preferente, non residual, aínda que numerosos actos se teñan que realizar, pola súa natureza ou necesidade de permanencia, por escrito.

Tense dito tamén que a utilización xeral, masiva e constante da lingua escrita levou a unha decadencia da arte verbal, principalmente da oratoria. Philip Peek, un antropólogo especializado nas culturas e no folclore africano, conta que no sur de Nixeria os Yoruba e os Igbo, en representacións tradicionais de máscaras, caracterizan os europeos, ademais de coas máscaras, coa cor da pel e o vestiario, a través do silencio: non falan, senón que escriben continuamente sobre todo tipo de cousas, e sobre todo o mundo. Peek entende que están a representar as escasas capacidades dos europeos para o uso da lingua falada, o seu virtual silencio, como un indicio da súa inhumanidade (Peek 2000: 27). Unha cultura oral que mostra o silencio inhumano das culturas baseadas na escrita.

Hai abundantes indicios de que en certas culturas orais existen persoas con altas capacidades oratorias. Se cadra as máis coñecidas son as referidas aos nativos

norteamericanos. Hai noticias de momentos oratorios de grande intensidade, pero dificilmente podemos chegar a coñecer realmente o sucedido, porque un acto oral é único e irrepetible (cfr. Furniss 2004: 4-11). E normalmente as noticias que temos de actos pasados son parciais, case sempre recollidas tempo despois, e faltan os elementos fundamentais, desde o contexto ata a mesma e propia voz. Un exemplo conspicuo pode ser o famoso discurso do xefe Seattle, dirixente dos pobos Duwamish e Suquamish, e a quen debe o seu nome a actual capital do estado de Washington. Este discurso pódese encontrar hoxe nas nosas librarías, traducido ao galego, e en todo o hemisferio occidental, cando menos. Supostamente trátase dun discurso pronunciado diante do gobernador do estado arredor de 1854, aínda que tamén se fala dunha carta enviada ao presidente Franklin Pierce en 1855. Non hai rastros en ningún arquivo de tal carta nin nas actas da reunión co gobernador se fai alusión a tal discurso. Por outra parte, a mestría oratoria mostrada no texto que hoxe coñecemos dificilmente podería ser apreciada e reproducida, xa que consta que neses encontros a lingua local tiña que ser traducida ao chinook, a lingua franca da área do estreito de Pudget, e desta ao inglés (Clark 1985). Parece que a primeira versión escrita que se coñece é unha reconstrución feita polo doutor Henry Smith en 1887, trinta e dous anos despois, e publicada nun xornal de Seattle. A versión máis correntemente traducida alude ás matanzas de búfalos efectuadas desde o ferrocarril, a pesar de que o xefe Seattle probablemente non viu un búfalo en toda a súa vida, pois non existían na área, e con toda seguridade descoñecía o camiño de ferro, que tardaría aínda ben tempo en chegar á zona de Seattle. Polo que parece, a fonte desta última versión é un guiión dun programa de televisión dos anos 70. Esta é unha mostra, talvez un tanto extrema, da inseguridade que rodea todos os actos orais previos á chegada da gravación fonográfica, cando menos.

Mais afortunadamente, desde hai máis dun século, a palabra, a fala, pode ser rexistrada e convertida en algo permanente, aínda que dun xeito diferente da palabra escrita. Podemos así admirar o extraordinario despregamento de recursos oratorios e verbais que realizou, por exemplo, don Ramón Otero Pedrayo nas San Lucas de 1967, en Mondoñedo, en homenaxe a Noriega Varela. Podemos oír as súas palabras, a súa voz, e sentir, en parte, a súa paixón e o seu entusiasmo. En parte, digo, porque non é posible comprender plenamente o que puideron sentir os oíntes naquel día,

as emocións e os sentimentos que puido espertar o seu apaixonado discurso. Só podemos ter un pálido reflexo, unha imaxe remota. Porque, unha vez máis, os actos orais son irrepitibles. Esa alocución, plenamente oral, non lida, é unha boa mostra de que a decadencia da capacidade oratoria, de existir, non se debe ao dominio da lingua escrita, da que Otero era tamén mestre. Da mesma maneira, algúns dos membros presentes desta douta institución teñen dado sobradamente proba da mesma alta capacidade oratoria.

10. ESTÁNDAR ORAL E CALIDADE DA LINGUA

Aínda que é certo que o acto oral producido nunha encrucillada do espazo e do tempo é, por definición, único, hoxe estamos en contacto continuo e á vontade con discursos orais dun xeito que só fixeron posible a gravación de son e os medios falados. Estamos inmersos na “oralidade secundaria”, e a palabra falada chega a todos os recantos do planeta, tal como advertiu McLuhan.

O galego accedeu aos medios de difusión social da lingua nos últimos decenios, aínda que fose de maneira limitada: na actividade teatral ten unha presenza importante, fíxose normal no discurso político público, na discusión parlamentaria, e tamén ten un uso “normal” nos medios electrónicos, aínda que de maneira minoritaria. Se cando a lingua galega entrou no ensino apareceu a necesidade urxente dun estándar escrito, cando o galego empezou a utilizarse de maneira importante nos medios electrónicos, sobre todo a partir de 1985, coa creación da radio e da televisión públicas galegas, apareceu tamén a demanda dun estándar oral, aínda que de maneira menos imperiosa.

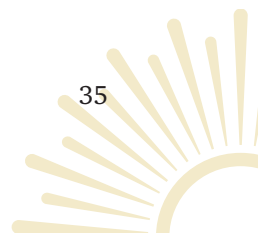
Non é aquí o lugar para desentretñar o *imbroglio* producido arredor deste asunto, en que se confundiu en parte carencia dun estándar oral coa ausencia de modelos de referencia para os medios de comunicación (os únicos dispoñibles e efectivamente imitados foron os modelos dos medios españois). Unha parte dos profesionais deses medios, ou dos utilizadores da lingua nos espazos públicos, sentiron a orfandade de modelos preestablecidos de discurso e de pronuncia, de referencias fixadas, indiscutibles e autoritativas.

O estándar oral dunha lingua é, sobre todo, unha construción social realizada ao longo dunha historia de usos públicos; cando falamos das linguas dos estados, estamos a falar dunha historia de séculos. Desde as linguas das cortes reais (París, Londres, Madrid, Lisboa), o teatro (Shakespeare, o *Bühnendeutsch* —Goethe—, etc.), os sermóns relixiosos, ata a esfera pública burguesa, a lingua falada foi establecendo uns patróns en que as clases dominantes se recoñecían, e que serviu de base para a lingua dos medios de comunicación cando estes apareceron. O “BBC English” no fin de contas vén sendo a lingua das clases dirixentes do imperio británico anterior á II Guerra Mundial (Fisher 1996: 145).

As linguas que non tiveron corte nin tiveron estado encontran moitas máis dificultades para conformar ese estándar oral. Incluso no caso de que conten con clases ilustradas, cunha burguesía culta que fala a lingua, como se ve hoxe no lituano, ou no catalán. O caso do galego non é nin sequera ese, xa que aquí a burguesía do diñeiro non utiliza o galego. O galego, como dixemos, chegou ao século XX como lingua das clases traballadoras, fundamentalmente as ligadas ao sector primario, e por tanto excluído da esfera pública, sen posibilidade de desenvolver un modelo “superior”, no sentido social, de lingua.

Así que, cando se crearon os medios electrónicos en galego, os profesionais sentiron a falta dun modelo recoñecible e socialmente prestixioso. Ao seren, na súa maioría, de extracción urbana, e procederen de capas sociais en que o galego ten unha presenza escasa, os seus recursos lingüísticos son en moitos casos limitados. Hai que recoñecer tamén que se lles pide que realicen un traballo para o que en xeral non están preparados e, en moitos casos, tampouco están motivados: que creen modelos de lingua propios, a partir do galego falado. Se por un lado temos en conta a persistencia dos prexuízos sociais negativos asociados ao galego, e por outro a forte exposición da sociedade galega aos medios de comunicación en castelán, compréndese que o camiño emprendido pola maioría dos profesionais foi a imitación dos únicos modelos comunicativos que coñecían, e que ademais gozan de prestixio na sociedade: os dos medios falados en castelán.

É un feito que a pesar da proximidade de Portugal e da factibilidade de recibir os medios electrónicos falados en portugués, a sociedade galega só accede aos medios españois. Hoxe os medios substituíron a escola e o exército como axentes privilexia-

dos da construción do que Benedict Anderson chamou “comunidades imaxinadas”. Ou dito coas palabras máis técnicas de André Akoun (1997: 12): “A comunicación ten por finalidade organizar un espazo social de consenso, unha comunidade de identidades compartidas, de recoñecemento recíproco”. E as fronteiras dese “espazo social de consenso” da gran maioría dos galegos, tamén dos galegofalantes, seguen a ser impermeables, a pesar da desaparición práctica das fronteiras entre os estados da Unión Europea, tamén das que existiron durante tantos séculos entre Galicia e Portugal.

Esa exposición constante e única aos modelos lingüísticos, discursivos, e tamén culturais, expresados en castelán, deixa unha pegada inevitable na oralidade do galego, no galego público, non só no galego dos medios falados. Esa pegada é moi visible nos aspectos privativos da lingua oral: fonética, fonoloxía, prosodia, e tamén noutros, naturalmente: na sintaxe (a colocación do clítico persoal, calcos sintácticos), léxico, fraseoloxía...

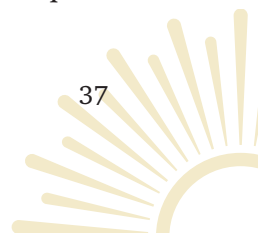
As queixas pola lingua que se emite a través dos medios veñen xa de vello. Algúns ilustres membros desta corporación fixeron crítica pública da lingua tanto de xornalistas coma de políticos. Esta valoración negativa está hoxe moi estendida entre os falantes educados (no sentido de que teñen estudos). Adoitan ser valoracións xenéricas, e como é habitual nas xeneralizacións, teñen unha base real, pero tamén resultan en parte inxustas en canto que algúns políticos (deputados, alcaldes...) e xornalistas falan un excelente galego, se por tal entendemos o galego coas vogais, cos sons e coa música do galego tradicional.

De examinarmos coa mesma mirada outras personalidades e outros profesionais que, aínda que teñen un menor impacto social por saíren menos nos medios electrónicos, tamén son modelos sociais de uso lingüístico, a situación que encontramos non é moi diferente. Se percorremos, coa orella afinada e atenta, ou se preferirmos, provistos dun programa de análise fonética, poño por caso, os libros-CD publicados polo Consello da Cultura Galega entre 2001 e 2006 e titulados *Poetas e narradores nas súas voces*, encontraremos tamén unha variedade de galegos que non é moi diferente da que oímos nos medios: desde os que deixan oír os timbres e a música do galego tradicional ata os que teñen unha clara base fonética no español. E que dicir, mesmo, dos profesores de lingua galega? Aínda que é certo que a maioría

deles teñen a gala falar un galego exemplar, tamén os hai que recoñecen non diferenciar máis de cinco vogais.

Recentemente publicáronse varios libros e traballos referidos á “calidade” da lingua. Deixando á parte a utilización, discutible, do concepto “calidade” para referirse a usos lingüísticos, neles trátase case sempre de aspectos que corresponden fundamentalmente á lingua escrita, mentres que os aspectos privativos da lingua oral (pronuncia, prosodia) non se mencionan ou só aparecen de maneira marxinal. Levo xa tempo dicindo que, para min, este problema é moito máis grave e fondo ca outros que son máis habituais nos discursos sobre a calidade. Non discuto que o infinitivo conxugado é unha marca de verdadeiro galego, engarzado na historia e no presente da lingua, unha marca que distingue o galego enxebre das xeracións máis vellas e tamén os estilos máis cultos da esfera pública. Nin que o futuro de subxuntivo poida ser un recurso útil e de interese para, sobre todo, a lingua escrita formal. Nin dubido da importancia de evitar castellanismos léxicos ou doutro tipo. Mais resulta cando menos chocante observarmos que, moitas veces, as mesmas persoas que manifestan actitudes fortemente puristas no tocante á gramática e ao léxico non teñan reparo en falar cunha fonoloxía e cunha fonética que está moito máis preto do español ca do galego. E non é raro mesmo que un discurso reintegracionista estea pronunciado con fonética española. E con isto quero dicir diferenciar cinco vogais tónicas, vogais átonas coincidentes coas do castelán, ás veces problemas para diferenciar *diso* de *dixo*, e entoación afastada da correspondente ao galego. E manteño que é un problema máis fondo, porque afecta ao sistema da lingua, á súa cerna: non se coñecía ata o de agora ningunha variedade galega coas cinco vogais do castelán. Mais xa hai un número non anecdótico de falantes urbanos que teñen o galego como lingua inicial e habitual e que teñen unha fonoloxía baseada no castelán, e non no galego.

Nos casos que mencionaba antes, a marcada incongruencia entre o discurso purista e a práctica contraria no tocante á pronuncia debe facernos reflexionar sobre os valores, actitudes e prexuízos presentes na nosa sociedade, e en cada un de nós, sobre a cuestión das linguas. Un valioso estudo realizado e publicado por esta Academia, titulado *O galego segundo a mocidade*, demostrou que a fronteira entre falantes con máis e con menos prestixio pasa non polo uso de galego ou castelán, senón fundamentalmente polo “acento”: castelán ou galego con acento castelán, alto pres-

tixio / galego ou castelán con acento galego, baixo prestixio (González González *et al.* 2003).

Os estándares orais son construcións sociais, como dixen antes, formados polas elites na “esfera pública”. No caso galego, existe, pois, a posibilidade real de que a lingua galega pública acabe sendo unha lingua coa base fonética do español. Moitos falantes sentimos esta posibilidade como unha grave ameaza, porque, por un lado, esa hibridación representa a perda das características máis salientes e definidoras da lingua galega; lembremos que o que identifica unha lingua, antes ca ningunha outra característica, é o seu “accento”, esa suma de características fonéticas e prosódicas que é o que primeiro recibimos cando tomamos contacto cunha lingua. E por outra banda, e non menos importante, supoñería que as clases sociais que mantiveron o galego sigan a ser discriminadas, agora por razón do seu acento, mentres que os acentos do castelán seguirían sendo superiores na escala social.

Os medios falados teñen sen dúbida un papel moi importante na difusión de modelos lingüísticos, e, talvez, na creación de modelos de prestixio. É unha afirmación que todos damos por válida, aínda que en Galicia non hai a día de hoxe ningún estudo do impacto da televisión e da radio na lingua galega. A CRTVG cumpriu xa máis de vinte e cinco anos e aínda non se realizou ningún estudo importante desde o ámbito universitario sobre o seu impacto no coñecemento, nos usos e nas actitudes lingüísticas dos galegos. António Medeiros anota da súa estadía en Galicia que “de madrugada, na TVG, era posíbel ver John Wayne em correrias por *Monument Valley*, falando un galego normativo pulcro” (2006: 243). E tamén que a nai dunha súa informante, que vivía nun val illado da serra dos Ancares, viña incluíndo de hai uns anos a esta parte novas palabras no seu léxico “oriúndas do galego normativo”, que viñan desaloxar *castrapismos* (pp. 190-191). Seguramente cada un de nós podería amecer unha anécdota neste sentido.

Mais hai estudos que mostran que a difusión dun estándar a través dos medios non implica que os falantes modifiquen a súa lingua para converxer con el. Rosa Saladino, tras estudar as actitudes e os efectos do italiano estándar da RAI nos falantes dos dialectos do sur de Italia, apunta que os falantes non adoptan o modelo que oen nos medios “mesmo se, como é o caso do italiano estándar, se trata manifestamente da lingua do ascenso social e do prestixio” (Saladino 1990: 67). No Reino Unido,

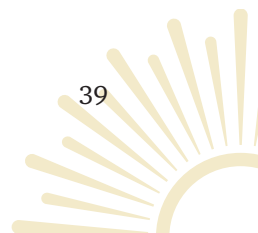
tras noventa anos de BBC, o inglés estándar (tamén coñecido como “BBC English”) segue a ser falado por unha minoría social reducida, como dixeran antes.

Os efectos directos dos medios sobre a lingua poden ser limitados, por tanto, mais con toda seguridade son importantes no tocante á percepción da lingua, á valoración da variación lingüística de Galicia e ao estándar. Os medios están a construír unha visión da lingua, unha imaxe. Creo que se podería mostrar que a imaxe da lingua galega que están a crear e transmitir está elaborada en boa parte desde as clases urbanas e transloce os seus prexuízos cara ao galego.

O problema da “calidade” ou da “autenticidade” da lingua dos medios, é sen dúbida de grande importancia. Mais ao meu entender esta cuestión queda subsumida noutra máis xeral que afecta ao poder que o pobo galego pretende exercer sobre o seu destino político e cultural. Taina Hämäläinen, profesora da Universidade de Helsinki, comentábame (nunha comunicación persoal) que, cando o finés, que era unha lingua campesiña de baixo prestixio, se converteu na lingua nacional de Finlandia, contiña numerosos préstamos e calcos do sueco, e que a lingua administrativa estaba en gran medida construída en moldes alleos; mais pouco a pouco foise desprendendo desas ataduras e foi buscando modos de expresión propios. No caso da nosa lingua nacional, de se encontrar noutra situación, se for a lingua dun poder realmente autónomo e non dependente, non hai por que pensar que non podería evolucionar de maneira semellante. Este razoamento sitúa, pois, a raíz do problema na ausencia de poder real, non da lingua, senón dos grupos sociais que a falan, que a falamos.

11. A LINGUA GALEGA NA REDE MUNDIAL

Nos anos recentes tivo lugar unha nova revolución na comunicación humana, comparable cando menos á que representou a imprenta ou os medios electrónicos: a rede mundial. Hai uns anos, falaba o insigne académico Antón Santamarina das novidades introducidas pola extensión de internet e de como algúns dos seus servizos (*chats*, *blogs*, ou *skype*) permiten a posibilidade multiplicativa dos medios escritos ou electrónicos anteriores, pero ademais, fronte a aqueles, permiten que o receptor poida interactuar co emisor, de maneira diferida ou mesmo de maneira sincrónica.

Concluía Santamarina (2008: 342) que esta forma de comunicación é “unha forma híbrida entre tradición oral e escritura que aínda non tivo o seu McLuhan”.

Así é, aínda que algúns aspirantes a cubrir o papel que McLuhan tivo para os medios electrónicos xa teñen obra nas librarías e, naturalmente, en internet. Mais xa o propio McLuhan albiscara algo dese futuro cando dixo, en 1970, que o computador podía gobernar o mundo desde unha casa de labranza⁸. É unha mostra da súa capacidade de proxección ou da súa “pegada profética”, como dixo Darío Villanueva na introdución á magnífica tradución d’*A galaxia Gutenberg* feita por Manuel Outeiriño; como sabemos, McLuhan faleceu en 1980, e a popularización de internet non se produciría ata unha ducia de anos máis tarde.

Esta nova tecnoloxía da comunicación permite, por tanto, a interacción, a posibilidade de que o texto responda ás nosas preguntas, e rompe así coa limitación fundamental que Sócrates lle apoñía ao texto escrito. A capacidade de comunicación bidireccional, propia da oralidade, leva consigo tamén que outras características da lingua utilizada sexan máis propias da lingua oral ca da escrita, aínda que se reproduzan por escrito. Nos *chat* mantemos “conversas”, como tamén facemos nas chamadas “redes sociais”; é dicir, interaccións lingüísticas sincrónicas, coas características típicas da conversación, ou dos “textos conversacionais” (entrada, desenvolvemento, quendas de palabra, estratexias de mudanza de tópico, despedidas e secuencias de peche, etc.), xunto con outras específicas da modalidade electrónica. E, de maneira lóxica, estes textos xa non son concibidos como duradeiros, permanentes, como acontecía cos escritos, senón como efémeros e rexeitables, ao modo da conversa informal. Ten moitas das características da conversa oral, pero é realizada por escrito. Falta a información visual propia da conversa cara a cara: o xesto, a expresión, así como as inflexións tonais. O recurso a signos non lingüísticos, como os chamados “emoticións”, trata de paliar esa necesidade de transmisión paralingüística, aínda que de maneira moi limitada.

Estamos, pois, ante unha nova revolución da escrita, comparable ao que supuxo a radio e a televisión para a lingua falada. E aquí tamén se erguen numerosas voces que confirman a xa vella, e cada vez máis actual, idea de McLuhan: o medio é a mensaxe. É dicir, non importa o que transmitamos, os contidos, a información

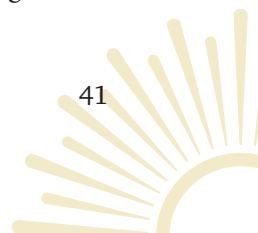
8. Entrevista na CBC con Ed Fitzgerald, *The New Majority*, 25-8-1970.

que fagamos circular a través dun medio. O relevante é que o medio mesmo configura a nosa maneira de percibir o mundo.

Hoxe temos acceso a máis información do que tivemos nunca na historia, a través da rede temos acceso á biblioteca mellor fornecida que puidésemos imaxinar, e sen erguernos da nosa cadeira. Mais o propio medio fainos manexar esa información dunha maneira diferente de como faciamos no papel. Diferentes estudos mostran que non lemos en profundidade, que escolmamos anacos de información e saltamos rapidamente a outra páxina (Carr 2010: 136-137). E por outro lado, cantos máis traballos especializados temos á nosa disposición, máis tendemos a utilizar as mesmas referencias. James Evans (2008), a partir dunha base de trinta e catro millóns de artigos académicos, coas súas citas (de 1945 a 2005) e da súa dispoñibilidade en liña (de 1998 a 2005), mostra que cantos máis números de revistas se poñen en liña, cítanse menos artigos, máis recentes, e publicados en menos revistas. E iso é sobre todo pola maneira en que buscamos a información, e polos algoritmos utilizados polos buscadores de hipertexto. É dicir, lemos o que Google nos di que é relevante.

Delegamos cada vez máis, non só a nosa memoria, senón tamén outras decisións, na máquina. E de aí que McLuhan cobrase nova actualidade en tempos recentes, porque nos mostrou que cada nova tecnoloxía comporta efectos secundarios inevitables, leva consigo unha alienación. E neste sentido, como afirma Nicholas Carr (2010: 207), as computadoras non son un prerequisite para a supervivencia da sociedade moderna; sono para que sobreviva na forma en que as propias computadoras contribuíron a formala. Xa Martin Heidegger, a finais dos anos 50, advertía dos efectos da tecnoloxización sobre o pensamento, cando dixo nunha conferencia en homenaxe ao compositor Conradin Kreutzer, que “a revolución tecnolóxica pode cativar, enmeigar, cegar e fascinar os homes de tal maneira que o pensamento calculador [*das rechnende Denken*] chegue algún día a ser o único modo de pensamento aceptado e practicado” (Heidegger 1959: 27). Non faltan voces que nos advirten de que nos estamos achegando a esa realidade, se é que non estamos xa nela, pois estamos a substituír coñecemento por información.

Sumidos nesta marea e sometidos a forzas máis poderosas ás que o pobo galego, e a lingua galega, tivo que enfrontarse nunca, que pode facer o galego neste

mundo globalizado, neste ciberespazo, que concibimos, como di Xavier Gómez Guinovart (2003: 3), como un “espazo propicio para o neocolonialismo contemporáneo globalista, homoxeneizador e lingüicida”? Certamente os retos do presente son inéditos para unha nación con pouco poder, e sobre todo cunha división fundamental sobre o seu mesmo existir e sobre o seu futuro. Mais a globalización tamén ofrece oportunidades inéditas para as forzas de liberación (cfr. Hardt & Negri 2001: xv). O mellor acceso á información fai, por exemplo, que a existencia dos dereitos lingüísticos estea a ter unha difusión cada vez máis ampla, e as posibilidades de comunicación fan que hoxe sexa moito máis doado e factible conseguir esa “independencia intelectual e cultural” respecto dos centros de poder hexemónicos que, segundo Kerry Ann McKevitt (2003), era o obxectivo fundamental de Ramón Otero Pedrayo cando traduciu parte do *Ulysses* en 1926. O que daquela foi certamente unha proeza intelectual, hoxe está ao alcance de moita máis xente. Os contactos, encontros, e as posibilidades de coñecemento directo doutras situacións lingüísticas e culturais fai que a consciencia dos galegofalantes, a consciencia do seu poder e das súas posibilidades, estea a crecer.

Certamente a comunicación en internet forzou un predominio asoballador do inglés nos primeiros anos, mais a súa porcentaxe foise reducindo progresivamente e cada vez as linguas da rede son máis diversas. Moitas linguas ameazadas encontraron na publicación e na comunicación en liña unha ferramenta moito máis doada, barata e accesible a todos do que podía representar a imprenta ou a radio. Neste sentido, internet presenta a contradición de poder acrecentar as desigualdades previas e, asemade, de facilitar os esforzos por eliminar esas desigualdades (Warshawer 2000).

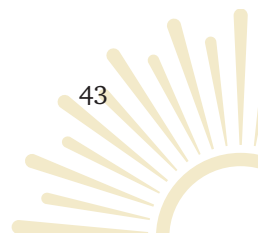
Esta nova revolución, tamén lingüística, ou mellor sería dicir, sobre todo lingüística, pon nas mans de cada usuario a posibilidade de facer a súa mensaxe visible, potencialmente, diante do mundo enteiro. Unha ferramenta como o *Diccionario de pronuncia da lingua galega* pode ser consultada por calquera internauta en calquera lugar do mundo. De feito está a ser usada como instrumento de docencia e de consulta mesmo por xente que non está especificamente interesada no galego, como fonte de exemplos fonéticos. Unha internauta romana preguntoume, por exemplo, cal era a razón de usarmos unhas figuras neolíticas atopadas no baixo Danubio para ilustrar a páxina inicial do diccionario. E agora, cada persoa pode ser non só lectora, tamén pode ser autora e editora; unha máquina inmensamente máis poderosa cá imprenta de Gutenberg nas mans de cada cidadán.

Sen dúbida non estamos a aproveitar as posibilidades que esta tecnoloxía nos ofrece tanto como debésemos. Mais Xavier Gómez Guinovart (2003) encontrou que en 2002 o galego era a lingua trixésimo sétima en número de páxinas da web, daquela cunhas cen mil páxinas. Hai uns meses publicouse que o galego está entre as vinte e dúas linguas máis usadas en Twitter⁹. Nos usos rexistrados en Galicia segue a estar en minoría fronte ao castelán, sen dúbida, sobre todo nos usos das empresas privadas, como constatou o Observatorio da Lingua Galega en 2009. Só un terzo dos blogs feitos en Galicia están en galego. Mais a *Wikipedia* en galego conta xa con oitenta mil entradas, en xeral con máis información, e mellor, ca ningunha enciclopedia en papel.

Isto pon diante dos nosos ollos que o galego, que tardara catrocentos anos en incorporarse á Galaxia Gutenberg, máis de douscentos en acceder, mal que ben, á esfera pública, e uns cincuenta anos en entrar na Galaxia Marconi, chegou de maneira bastante normal á nova revolución da comunicación, á internet e á “nube”. Estamos, pois, ante un momento novo e crucial. Para mostrar que a lingua galega está ligada ao futuro, de cara a dentro, e para existirmos no mundo como pobo, como nación. No mundo de hoxe a cuestión xa non é “que estamos a facer?”, senón “quen somos?” (cfr. Castells 2003). A lingua como expresión máxima da nosa cultura é a chave para a nosa existencia como pobo, porque como afirma Manuel Castells (2003: 84): “Nun mundo sometido á homoxeneización cultural pola ideoloxía da modernización e do poder dos medios de comunicación globais, a lingua, como a expresión directa da cultura, convértese na trincheira da resistencia cultural, no último bastión do autocontrol, no refuxio do significado identificable”.

A teoría social procedente da Ilustración baséase no rexeitamento da tradición, vista como unha fonte de mistificación, inimiga da razón, e por iso nas sociedades modernas foi deixada de lado como un obstáculo para o progreso humano. O paso das sociedades “tradicionalis” ás sociedades “modernas” era visto como unha vía de dirección única. Mais isto non permite comprender a persistencia de moitos elementos desas tradicións, que non son só un legado do pasado, un residuo dun tempo anterior, senón que seguen a ser parte integral do presente. O conxunto de asuncións, crenzas e patróns de comportamento transmitidos do pasado, as tradicións, fornecen algúns dos

9. www.dnlocal.com/forum/general-discussion-zone/11063-top-languages-twitter.html (acceso 3-5-2012).

materiais simbólicos para a formación da identidade, tanto individual coma social. E mesmo o racionalismo ilustrado, coas súas nocións de razón, coñecemento científico, emancipación da tradición, autoridade e mito, articularon un conxunto de presuposicións e métodos que forman o núcleo doutra tradición. No sentido hermenéutico de tradición, a Ilustración non sería a antítese da tradición, senón que, por contra, sería unha tradición ou un grupo de tradicións, i.e., un conxunto de asuncións establecidas que fornecen o marco para comprender o mundo. Esta persistencia das tradicións e os conflitos identitarios do mundo moderno fan observar a algúns filósofos, como John Thompson (1995), que a tradición declina gradualmente nas sociedades modernas nos aspectos normativos e de lexitimación, pero mantén a súa significatividade noutros aspectos, en particular como medio de dar sentido ao mundo (aspecto hermenéutico) e como vía de creación do sentido de pertenza (aspecto identitario).

O home moderno tamén é fillo dunha historia e dun tempo, como soubo expresar José Saramago cando escribiu: “Fisicamente, habitamos un espazo, mais, sentimentalmente, somos habitados por unha memoria. Memoria que é a dun espazo e dun tempo, memoria no interior da cal vivimos” (Saramago 2009: 18)¹⁰. E o elemento que nos une á memoria, e que dá sentido ao noso futuro é, por riba de todos, a lingua, a palabra falada.

CABO: A ACADEMIA E A ORALIDADE

As Academias son institucións que nacen coa construción do estado moderno, non en balde a Académie Française foi fundada polo cardeal Richelieu en 1635. Encarnan o ideal, expresado por Francis Bacon ou John Locke, e polo racionalismo europeo moderno, de purificar a expresión lingüística para facer dela un medio racional e preciso (Bauman & Briggs 2003). Unha purificación da lingua que deixaba excluídos a todos os que non formaban parte da “esfera pública” burguesa. Nacen coa expansión da imprenta, e en boa medida aínda seguen instaladas na Galaxia Gutenberg. Atenden a lingua escrita, e dedican pouca atención á lingua falada.

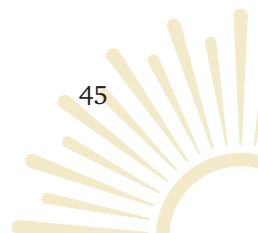
10. Discurso en liña: www.lisboacidadebranca.com/saramago-palavras-para-uma-cidade. (acceso 14-5-2012).

A Academia Galega non está na mesma situación cá Academia Española nin cá Académie Française, para mal e para ben. Ocúpase dunha lingua que carece da institucionalización sólida, pero tamén rixida, das linguas estatais. Esta Academia tivo e ten un papel protagonista na constitución do estándar galego. Mais nestes momentos xa non podemos pensar só na lingua escrita. Temos hoxe ao noso arredor restos da oralidade primaria da lingua galega, e estamos inmersos tamén nas novas oralidades que conviven coa Galaxia Gutenberg e coa “nube Google”. E esta Academia está nunha situación idónea para poder conducir procesos que inflúan de maneira relevante nas derivas que a lingua oral vai tomando neste século XXI. Sabendo que o estándar da lingua falada non ten a rixidez do escrito e que ten características de seu, que está sometida a prexuízos e a valoracións sociais dunha maneira particularmente intensa, a Real Academia Galega ten moito que dicir. Aínda que a lingua falada non se somete a normativas, non podemos ignorar a importancia do papel exemplarizante desta institución e dos seus membros, do impacto que as decisións e valoracións que poida tomar sobre os usos da lingua dos medios e da lingua utilizada en público.

Os pasos que vén dando esta institución nos últimos tempos, e o interese manifestado en diferentes ocasións, fai que poidamos estar razoablemente seguros de que saberá estar atenta e activa á realidade social, e á realidade da lingua. Esta Academia non ten o apoio dun estado forte, pero tamén gaña a liberdade de non ser un instrumento de control social nin estar ao servizo de políticas neocolonialistas, como sucede con outras institucións análogas. Está en contacto co pobo ao que se debe, e ten o aliciente, a motivación, dunha lingua que, herdada dos nosos antepasados, estamos a construír día a día, nun proceso moito máis visible e transparente ca o dos idiomas dos estados veciños.

Estou seguro de que esta Academia saberá estar en contacto coas novas realidades lingüísticas emerxentes, pero tamén de que non perderá o fío cos ecos da oralidade primaria, a lingua que foi tantas veces tema de discursos coma o que agora estou a piques de rematar, desde o de Rafael Dieste ata o de Xesús Ferro Ruibal ou de Rosario Álvarez Blanco. A lingua das “zocas, os chinelos, as chancas, os galochos e así mesmo o sapato baixo”, ás que Xosé Luís Méndez Ferrín convidaba a entrar na Academia, na súa resposta ao discurso de ingreso do lembrado Manuel María. A lingua que nos fai existir, que nos constrúe como pobo e como nación con voz propia no mundo.

Moito obrigado pola súa atención.

OBRAS CITADAS

- Akoun, André (1997): *Sociologie des communications de masse*. París: Hachette.
- Alonso Montero, Xesús (1991): “O día en que inaugurou a Academia Galega: o problema da(s) lingua(s)”, en M. Brea e F. Fernández Rei (coords.): *Homenaxe ó profesor Constantino García*. Santiago de Compostela: Universidade, vol. 2, 7-18.
- Baliñas Pérez, Carlos (1998): *Gallegos del año mil*. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza.
- Bauman, Richard e Charles L. Briggs (2003): *Voices of Modernity. Language ideologies and the politics of inequality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Benjamin, Walter (1998): “El narrador”, en W. Benjamin: *Para una crítica de la violencia y otros ensayos*. Madrid: Taurus, 111-134 [Trad. de “Der Erzähler”, 1936].
- Carr, Nicholas (2010): *The shallows. How the internet is changing the way we think, read and remember*. Londres: Atlantic Books.
- Castells, Manuel (2003): *La era de la información*. Vol. 2: *El poder de la identidad*. 2ª ed. Madrid: Alianza.
- Christin, Anne-Marie (2001): “De l’image à l’écriture”, en A.-M. Christin (ed.): *Histoire de l’écriture*. París: Flammarion, 9-13.
- Clark, Jerry L. (1985): “Thus spoke Chief Seattle: the story of an undocumented speech”, *Prologue Magazine [National Archives]* 18, 1 [<http://www.archives.gov/publications/prologue/1985/spring/chief-seattle.html>, acceso 03.05.2012]
- Coulmas, Florian (2009): “Linguistic landscaping and the seed of the Public Sphere”, en E. Shohamy e D. Gorter (eds.): *Linguistic landscape: expanding the scenary*. Nova York / Londres: Routledge, 13-24.
- Evans, James A. (2008): “Electronic publication and the narrowing of science and scholarship”, *Science* 321, nº 5887, 395-399.
- Fernández Rei, Elisa, e Xosé Luís Regueira (eds.) (2008): *Perspectivas sobre a oralidade*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Ferro Ruibal, Xesús (1996): *Cadaquén fala coma quen é. Reflexións verbo da fraseoloxía enxebre*. A Coruña: Real Academia Galega.

- Finnegan, Ruth (1992): *Oral poetry. Its nature, significance and social context*. Bloomington / Indianapolis: Indiana University Press.
- Fisher, John (1996): *The emergence of Standard English*. Lexington: The University Press of Kentucky.
- Freixanes, Víctor F. (2009): “Os primeiros pasos do galego na radio: 1933-1936”, *Grial* 180, 36-45.
- Furniss, Graham (2004): *Orality. The power of the spoken word*. Houndmills, UK / Nova York: Palgrave-Macmillan.
- García Turnes, Beatriz (1999): “Cultivo e elaboración da lingua galega no período da restauración (1875-1916)”, en Rosario Álvarez e Dolores Vilavedra (coord.): *Cinguidos por unha arela común. Homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero*. Santiago de Compostela: Universidade, vol. 1, 435-453.
- Gómez Guinovart, Xavier (2003): “A lingua galega en Internet”, en Ana Bringas e Belén Martín (eds.): *Nacionalismo e globalización: lingua, cultura e identidade*. Vigo: Universidade, 71-88.
- González González, Manuel, et al. (2003): *O galego segundo a mocidade*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Greenberg, Joseph H. (1957): “Language and evolutionary theory”, en Joseph H. Greenberg: *Essays in linguistics*. Chicago / Londres: Chicago University Press, 56-65.
- Habermas, Jürgen (1962): *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Darmstadt / Neuwied: Luchterhand, 1983¹⁴.
- Hardt, Michael e Antonio Negri (2001): *Empire*. Cambridge, Ma.: Harvard University Press.
- Harris, Roy (1995): *Signs of writing*. Londres / Nova York: Routledge.
- Harrison, K. David (2007): *When languages die. The extinction of the world's languages and the erosion of the human knowledge*. Oxford: Oxford University Press.
- Havelock, Eric A. (1977): “The preliteracy of the Greeks”, *New Literary History* 8, 3, 369–391.

- Havelock, Eric A. (1982): *The literate revolution in Greece and its cultural consequences*. Princeton: Princeton University Press.
- Heidegger, Martin (1959): *Gelassenheit*. Tübingen: Neske.
- Joseph, John E. (2010): "Identity", en C. Llamas e D. Watt (eds.), 9-17.
- Kristiansen, Tore (1998): "The role of standard ideology in the disappearance of the traditional Danish dialects", *Folia Linguistica* 32, 1-2, 115-129.
- Ladegaard, Hans I. (1998): "Assessing national stereotypes in language attitude studies: the case of class-consciousness in Denmark", *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 19, 3, 182-198.
- Landry, Rodrigue, e Richard Y. Burhis (1997): "Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study", *Journal of Language and Social Psychology* 16, 23-49.
- Lemaire, André (2001): "Origine de l'alphabet et écritures ouest-sémitiques", en A.-M. Christin (ed.): *Histoire de l'écriture*. París: Flammarion, 203-215.
- Lévi-Strauss, Claude (1964): *El pensamiento salvaje*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Lévi-Strauss, Claude (1987): *Mito e significado*. Lisboa: Edições 70.
- Lévi-Strauss, Claude (2000): "La sexualidad femenina y el origen de la sociedad", *Letras Libres* 2, 16, 36-40.
- Llamas, Carmen, e Dominic Watt (eds.) (2010): *Language and identities*. Edinburgo: Edinburgh University Press.
- Lord, Albert B. (1960): *The singer of tales*. Cambridge, Ma: Harvard University Press.
- Mariño Paz, Ramón (1998): *Historia da lingua galega*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.
- Mariño Paz, Ramón (2008): *Historia de la lengua gallega*. Múnic: LINCOM.
- Martínez Domínguez, Blanca (2003), "A formación de capital humano en Galicia (1860-1900): alfabetización e atraso económico", *Revista Galega de Economía* 12, 1, 45-66 [Disponible en www.usc.es/econo/RGE/Vol%2012_1/Galego/art3g.pdf, acceso 3-5-2012].

- McKevitt, Kerry Ann (2003): “Cuestións pasadas por algo: a tradución para o galego do *Ulysses* de James Joyce”, en James Joyce, Ramón Otero Pedrayo: *Fragments de Ulises, 1926*. Vigo: Galaxia, 7-51.
- McLuhan, Marshall (1954 [2011]): *Counterblast. 1954 edition*. Berlín: Transmediale, 2011.
- McLuhan, Marshall (2010): *A galaxia Gutenberg. A creación do home tipográfico*. Santiago de Compostela: Universidade.
- Medeiros, António (2006): *Dois lados de um rio. Nacionalismo e etnografias na Galiza e Portugal*. Lisboa: ICS.
- Miller, Nick (2010): “Foreing Accent Syndrome: between two worlds, at home in neither”, en C. Llamas e D. Watt (eds.), 67-75.
- Milroy, Lesley (1987²): *Language and social networks*. Oxford: Blackwell.
- Moure, Teresa (2011): *Ecolingüística: entre a ciencia e a ética*. A Coruña: Universidade.
- Ong, Walter J. (1967): *The presence of the word*. New Haven / Londres: Yale University Press.
- Ong, Walter J. (2002): *Orality and literacy*. Nova York / Londres: Routledge [1ª ed. 1982].
- Peek, Philip (2000): “Re-sounding silences”, en Patricia Kruth e Henry Stobart (eds.): *Sound*. Cambridge: Cambridge University Press, 16-33.
- Rey Castelao, Ofelia (2003): *Libros y lectura en Galicia. Siglos XVI-XIX*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Robinson, Andrew (2002): *Lost languages. The enigma of the world's undeciphered scripts*. Nova York: McGraw-Hill.
- Roux, Martine (1982): *Fala o fistor e faise o día. algúns aspectos da tradición oral galega na parroquia do Cebreiro*. Sada: O Castro.
- Saladino, Rosa (1990): “Language shift in Standard Italian and dialect: a case study”, *Language Variation and Change* 2, 57-70.
- Santamarina, Antón (2008): “O patrimonio oral”, en E. Fernández Rei e X. L. Regueira (eds.), 325-350.
- Saramago, José (2009): *O caderno*. Lisboa: Caminho.

- Thompson, John B. (1995): *The media and modernity: a social theory of the media*. Cambridge: Polity Press.
- Thompson, John B. (1996): “The theory of the public sphere”, *Voces y Culturas* 10, 1-12 [disponible en www.periodismo.uchile.cl/talleres/teoriacomunicacion/archivos/thompson.pdf, acceso 3-5-2012]
- Trudgill, Peter (1999): “Standard English: what it isn’t”, en T. Bex e R. J. Watts (eds.): *Standard English: the widening debate*. Londres: Routledge, 117-128.
- Tusón, Amparo (2008): “El estudio de la oralidad desde una perspectiva etnográfica”, en E. Fernández Rei e X. L. Regueira (eds), 15-33.
- Warschauer, Mark (2000): “Language, identity, and the Internet”, en B. Kolko, L. Nakamura e G. Rodman (eds.): *Race in cyberspace*. Nova York: Routledge, 151-170 [Disponible en www.gse.uci.edu/person/warschauer_m/lang.html, acceso 3.05.2012].
- Wright, Roger (1994): “The conceptual distinction between Latin and Romance”, en *Early Ibero-Romance*. Newark, DE: Juan de la Cuesta [Publ. antes en R. Wright (ed.)(1991): *Latin and the Romance languages in the Early Middle Ages*. Londres: Routledge, 103-113].

Resposta do excelentísimo señor don
Manuel González González

Excelentísimos señor presidente da Real Academia Galega, compañeiras e compañeiros de corporación; excelentísimas e ilustrísimas autoridades; miñas donas e meus señores:

É sempre un motivo de celebración o ingreso dun novo membro na RAG, tanto para a persoa honrada pola chamada da Academia como para a propia institución, que ve como se renova e como se perpetúa. Pero esta celebración ha ser mesmo maior cando se trata de incorporar unha persoa aínda relativamente nova de anos, pero posuidora dunha xa dilatada experiencia e dunha madurez que cualificaría polo menos de pouco común.

Madurez que lle vén dada polas circunstancias vitais que marcaron a vida de Xosé Luís Regueira, loitador desde que o coñecín cando estaba estudando os últimos anos da carreira. Persoa que tivo que gañar todo a base de traballo: non lle veu nada dado de seu, e desde mozo a ansia por coñecer, por descubrir, por tratar de interpretar e de explicar aquilo que descubría, producíalle verdadeiro desacougo. Desacougo que o levou, por exemplo, a coller rumbo a Francia a cabalo dunha moto, con outro compañeiro, practicamente cunha man diante e outra detrás, para satisfacer necesidades económicas, pero sobre todo para descubrir. Necesitaba coñecer, e coñecer de primeira man. Este é o primeiro trazo que ao meu modo de ver define a personalidade de Regueira: *o afán por saber, o gusto de descubrir*.

Xosé Luís Regueira naceu en Goiriz, nunha familia labrega, e dicir labrega leva implícito o sema de galegofalante. A vida en galego será o seu hábitat natural, tanto cando aos tres anos se traslada á parroquia próxima de Aldixe, como cando algún tempo máis tarde vai estudar a Vilalba, para onde casara a súa irmá. Xa desde neno percibe que algo de problemático hai na lingua que fala, cando non é a lingua

da escola, cando non é a lingua da igrexa, cando non é a lingua da administración..., e pouco a pouco vai tomando conciencia da situación de anormalidade en que vive unha lingua falada pola maioría da sociedade, pero arredada dos ámbitos de poder social, económico e simbólico. Esta toma de conciencia lévao a adoptar desde mozo unha actitude belixerante na defensa dos dereitos do galego. Velaquí o segundo trazo que salientaría na traxectoria vital de Regueira, e que iría forxando día a día a súa personalidade: *o compromiso inquebrantable con Galicia, co galego e coa súa normalización social.*

No ámbito da intelectualidade comprometida coa lingua e coa cultura galegas adoitan aparecer como contrapostas dúas posturas: a que pon o acento nunha visión historicista da cultura, como un patrimonio que se foi construíndo ao longo dos séculos, que temos que protexer, conservar, e en cuxo desenvolvemento deixaron o seu empeño, os seus desvelos e, en certos casos, mesmo a súa vida moitos esforzados patriotas, aos que debemos estar agradecidos e que debemos venerar. E outra visión que centra a súa atención na mirada cara ao futuro, na creatividade, na dinamización e en poñer os medios para asegurar a pervivencia e o florecemento da nosa cultura e da nosa lingua no día de mañá.

A actividade de persoas como o profesor Regueira demostra canto falsa é a presentación antitética destas dúas visións. Ambas son loables e complementarias. Probablemente na actividade do novo académico estea máis presente a segunda perspectiva, a do traballo sen pausa, a do esforzo continuado e imaxinativo para asegurar que a nosa lingua teña capacidade para competir socialmente no mundo actual e na sociedade do mañá. E sabe que para iso é necesario dotala de novos instrumentos e de novos recursos, facela eficiente para que sexa percibida como útil pola comunidade de falantes; en fin, vinculala coas ideas de futuro, de progreso e de éxito social colectivo.

O académico recipiendario sabe moi ben que calquera lingua é susceptible de ser asociada á utilidade e ao progreso, pero tamén é consciente de que na súa situación actual é máis doado o éxito social a través doutras linguas ca a través do galego. Se Regueira se compromete coa defensa do galego como lingua vehicular da nosa sociedade no presente e no futuro é precisamente porque este e ningún outro é o produto creado ao longo dos séculos polos nosos pais, polos nosos avós, polos

avós dos nosos avós...; porque foi o galego e non outra lingua a que serviu de medio de comunicación da gran maioría da sociedade galega desde que o latín da Gallaecia se transformou en lingua romance; porque foi no galego e non noutra lingua onde quedaron depositadas as experiencias históricas e a maneira de ver o mundo dos habitantes do noroeste da Península Ibérica. A lingua fainos membros dunha comunidade ampla, xeralmente a nación, e fainos sentir membros dunha historia compartida, dunha visión do mundo común e, en moitos casos, mesmo dunha aspiración común. Pero dentro destas macroestruturas hai compartimentos, con características lingüísticas propias que nos identifican como pertencentes a certo territorio xeográfico, a determinado sector profesional e mesmo a unha clase social determinada, ata chegar ao idiolecto persoal. Cadaquén fala coma quen é, claro que si: falamos como galegos, cando dicimos “ben cho sei eu” (e non “bien lo sé yo” ou “je le sais bien” ou “io lo so bene”), falamos como mazariqueños cando dicimos “o ghatto sa non che conosía”, falamos como labregos cando dicimos “poñer o carro diante dos bois”, falamos coma mariñeiros cando dicimos “andar de bolina”, e así sucesivamente.

É nestas raiceiras profundas, na conciencia de pertencer a unha comunidade e na idea de que “cada quen fala coma quen é”, nas que asenta X. L. Regueira o seu compromiso co futuro do galego. Comprometido, si, pero compromiso non simplemente retórico, compromiso real, que o leva a buscar a responsabilidade dunha formación sólida para poder ofrecer á lingua galega os coñecementos máis actuais. Licenciouse en Filoloxía Románica na USC no ano 1982, ao ano seguinte realizou a memoria de licenciatura co título *O exordio estacional na lírica galorrománica medieval*, e en 1989 presentou a súa tese de doutoramento sobre *A fala do norte da Terra Chá: estudio descritivo*. Xa antes de se licenciar comezou a colaborar co ILG, e alí seguiu como investigador ata o día de hoxe, coa paréntese de dous anos pasados en Alemaña como lector de español na Universidade de Colonia, onde impartiu tamén cursos de galego. Despois dunha etapa de profesor axudante e de titular interino, consegue as prazas de profesor titular de Filoloxía Galega en 1994, e de catedrático da mesma área de coñecemento en 2008.

Non me vou parar a expoñer os méritos que concorren na persoa de X. L. Regueira para acceder á condición de académico numerario da RAG, que son coñecidos

dabondo e que xa foron estudados e valorados polo Plenario desta Institución cando procedeu á súa elección. Simplemente permítanme dicir que goza dun merecido prestixio e recoñecemento dentro e fóra de Galicia tanto no ámbito da investigación como da xestión académica. Obras tan coñecidas e de tanto impacto como a súa *Bibliografía de lingüística galega* (publicada por Edicións Xerais) que é referencia inescusable para todo estudoso que se ocupe do ámbito do galego, ou a *Gramática da lingua galega* (realizada en colaboración con R. Álvarez e H. Monteagudo, e publicada por Galaxia), ou *Os sons da lingua* (publicada por Xerais) ou recentemente o *Dicionario da pronuncia da lingua galega* (publicado pola RAG) non son máis ca unha pequena mostra do seu labor investigador, difundido sobre todo en revistas e actas de congresos de diversos países de Europa e de América.

O seu bo facer na xestión como secretario do ILG e como secretario e director do Departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Santiago de Compostela é unanimemente recoñecido, como o é a súa actividade na organización académica como coordinador do máster interuniversitario “Lingüística Galega”, impartido polas Universidades de Santiago, A Coruña e Vigo; ou como organizador de diversos cursos de verán na USC e na Universidade Internacional Menéndez Pelayo.

Permítanme así e todo que diga un par de palabras sobre algunhas actividades que están máis relacionadas coa institución que hoxe o acolle, e que mostran a entrega e xenerosidade de X. L. Regueira. A súa colaboración foi fundamental na saída regular desde 1992 da revista da Academia *Cadernos de Lingua*. As súas achegas foron importantes nas directrices da RAG para o tratamento dos exotopónimos no galego. Pero quero salientar moi especialmente o seu traballo nos laboriosos e difíciles primeiros anos dos “Cursos de lingua e cultura galegas para estranxeiros”, que hoxe segue coorganizando a Real Academia Galega coa Xunta de Galicia e o Instituto da Lingua Galega, e que tan lucidamente dirixe na actualidade o académico Francisco Fernández Rei. Feliz iniciativa na que moitos non crían e da que algúns desconfiaban, chegando mesmo a cualificala dunha tolería, pero que hoxe, tras vinte e cinco anos de funcionamento, é unha florecente e férax realidade. Cando naquel mes de setembro de 1988, tras moitos esforzos, chegan a Santiago os primeiros alumnos destes cursos, X. L. Regueira entrégase a eles en corpo e alma, sen escatimar esforzos nin dedicación, asume a docencia teórica como profesor único, e exerce

ademais como secretario dos mesmos. E algo semellante ocorreu nos dous ou tres anos seguintes. A única que pagaba coa súa comprensión aquel esforzo era Rosa, a súa compañeira inseparable. Grazas, Rosa, porque foron anos transcendentais para a proxección exterior do galego. Daquelas primeiras promocións saíron, por exemplo, Johannes Kabatek, catedrático de Filoloxía Románica da Universidade de Tübingen, responsable do Centro de Estudos galegos daquela universidade e actualmente académico correspondente da RAG; Ildiko Szij, responsable do ensino do galego na Universidade ELTE de Budapest; Verónica Barbazán, responsable moitos anos do CEG da Universidade Estadual de Fortaleza; Ulf Hermann, profesor daquela da Universidade Humboldt de Berlín; Boris Narumov, investigador da Academia das Ciencias en Moscova e prematuramente desaparecido; Takekazu Azaka, profesor da Universidade de Tsudajutu, en Tokio; Mariana Ploae Hanganu, profesora da Universidade de Bucarest, por citar só algúns que contribuíron dunha maneira decisiva ao coñecemento do galego e de Galicia nos seus países.

O novo académico acábanos de ilustrar cun discurso realmente magnífico, no que eu salientaría as seguintes ideas fundamentais:

1. A lingua é de maneira esencial un fenómeno oral, é lingua falada, e iso a pesar de que tradicionalmente, e con certa visión elitista, se considerase que a existencia de escritura ou contar cunha gramática e cun dicionario, eran condicións sociolingüísticas necesarias para que unha realidade lingüística fose considerada lingua.
2. As linguas son instrumentos de comunicación, pero son tamén elementos que configuran a identidade social e individual. O falarmos unha determinada lingua fainos sentir membros dun grupo ou comunidade determinados, e as características individuais márcannos como membros diferenciados dentro desa comunidade.
3. Na lingua quedan reflectidas a historia da comunidade, os elementos da súa realidade territorial, da fauna e da flora, dos sistemas de explotación dos recursos agrícolas e mariños, das relixións e, en xeral, todas as vivencias históricas dunha comunidade.

4. Coa escritura a lingua (eu diría, máis ben, os actos de lingua) faise externa ao falante, deixa de ser un suceso temporal e convértese nun obxecto que pode ser almacenado. A escritura naceu non con finalidade literaria, senón con finalidade utilitaria, práctica, como pode ser facer a relación de bens e posesións ou outras cuestións administrativas. De aí a importancia que ten a “sinatura”.
5. A democratización da escritura en Galicia é un fenómeno tardío. A lingua escrita estaba restrinxida primeiro a certos grupos que monopolizaban o control do coñecemento dos escritos e da mesma escritura (sobre todo, o clero), e máis tarde estendeuse ás elites sociais. Podemos dicir que antes do século XIX a gran maioría da sociedade galega estaba á marxe da lingua escrita: aínda en 1860, pouco máis de dous de cada dez galegos tiñan coñecementos rudimentarios de escritura.
6. Os galeguistas de finais do século XIX e comezos do XX esforzáronse por ofrecerlle ao galego un loable esplendor literario, pero descoidaron totalmente a incorporación do galego ao discurso oral formal, que se fai en castelán: o galego só accede ao discurso público moi excepcionalmente.
7. A irrupción da radio e da televisión, co seu dinamismo e coa súa inmediatez, eclipsa en certo modo a escrita e a imprenta, e vai dar lugar ao que Walter Ong denominou “oralidade secundaria”, que en Galicia non se vai desenvolver plenamente ata a chegada da democracia, e onde vai convivir en certo modo cos restos da oralidade primaria presente na transmisión dos coñecementos da sociedade rural e mariñeira e tamén nas formas de literatura que X. L. Regueira recibía da súa tía a carón do lume nos seráns de inverno, no seu colo, cando era un neno, a mesma tía que poucos anos despois lle dicía que xa non se lembraba ben dalgunhas historias “porque agora non teño a quen contarllas”.
8. Cando o galego empezou a utilizarse no ensino, na administración, na radio e televisión, no parlamento, no discurso político... apareceu a demanda dun estándar oral. Os utilizadores da lingua nos espazos públicos atopáronse con que faltaban modelos preestablecidos de discurso e de pronuncia.

9. O “control” de amplas parcelas do discurso público por parte de persoas procedentes do mundo urbano e de capas sociais en que o galego ten escasa presenza deu lugar a que se difundisen certos modelos lingüísticos orais fortemente interferidos polo castelán, coa agravante de que hoxe hai xa falantes urbanos que teñen o galego como lingua inicial e habitual, pero cunha fonoloxía baseada no castelán.
10. Por iso a RAG, que ten un protagonismo na constitución dun estándar galego, debe asumir tamén ese protagonismo para tratar de orientar as derivas que a lingua oral vaia tomando neste século XXI, porque na oralidade está o futuro da lingua.

Permítanme simplemente comentar dúas das ideas expostas por X. L. Regueira: a da importancia da oralidade na sociedade actual; e a necesidade de velar pola autenticidade da oralidade da lingua galega.

Concordo con Amparo Tusón en que dicir “lingua oral” é unha redundancia, porque a oralidade é a manifestación natural da capacidade de falar, e non se coñece ningunha lingua no mundo que non fose oral. É certo o que di o académico recipiendario de que algunhas concepcións —cunha visión en certo modo elitista— consideran que a existencia dunha produción escrita é elemento imprescindible para poder falar de lingua. Pero este papel central da escritura fronte á oralidade vén dado por circunstancias históricas e por factores que poden ter maior ou menor vixencia nunha época determinada. En primeiro lugar, o feito de que a lingua por excelencia en Europa foi durante moitos séculos o latín, e curiosamente o latín era xa unha lingua morta ou semimorta que unicamente era utilizada nos textos escritos, pero practicamente ausente da oralidade de occidente desde o século VIII, se exceptuamos certos usos rituais. En segundo lugar, a lingua escrita era o único medio que permitía a comunicación a distancia. En terceiro lugar, a lingua escrita permitía a perdurabilidade no tempo dos textos e a literalidade do seu contido. Pero, debemos ter presente que durante os séculos en que se asentaron estas concepcións non había teléfonos, non había radio, non había televisión, non había sistemas de gravación de voz que permitisen a preservación dos textos orais. A isto hai que engadir aínda que a lingua escrita foi *marca de distinción social*. Durante séculos só unha minoría que detentaba

o poder social, económico, cultural... coñecía a lingua escrita. Eran os que tiñan acceso a coñecementos máis aló dos transmitidos pola tradición oral, eran os que redactaban, lían e interpretaban os documentos. A escritura era un instrumento de poder en mans dunha minoría.

O novo académico, aínda recoñecendo a importancia que ten a lingua escrita, chama a atención sobre a relevancia e a prevalencia da lingua oral. A lingua é unha facultade característica do ser humano, é un don da persoa, pero éo a lingua oral: case todas as persoas do mundo falan, con códigos específicos moi diferentes entre si. Non hai persoas no mundo que vivan en sociedade que non se expresen oralmente, a non ser que padezan algunha discapacidade, pero hai moitos millóns de persoas que non saben escribir, e aínda hoxe existen linguas que nunca foron escritas. O que é natural, o que é unha propiedade do ser humano é, pois, a lingua oral.

Hoxe xa non é sostible a idea da identificación de “oral” con “tradicional”, “antigo”. Hoxe, e precisamente porque a lingüística e a sociedade se decataron de que a oralidade é a forma natural da lingua, produciuse unha especie de inversión, e escritura vai pouco a pouco asociándose á idea de “tradicional”, ritual, antigo; mentres que “oralidade” se asocia a futuro, modernidade, dinamismo.

Xa non vale o razoamento que sustentaba a primacía do escrito sobre o oral na capacidade de permanencia da escritura fronte ao oral, que é efémero. Os medios tecnolóxicos actuais aseguran a durabilidade por igual do escrito e do oral. Ata agora un contrato había que facelo por escrito, por varias razóns: a) porque se garantía a precisión do contido; b) porque se aseguraba mediante o soporte en papel a conservación; e c) porque mediante a sinatura se garantía a conformidade das partes contratantes. Pois ben, no momento actual nada disto é exclusiva da escritura: hoxe non só podemos preservar de maneira indefinida un texto oral, senón que a autenticación da voz é unha garantía tan ou máis fiable que a sinatura gráfica. Tense discutido moito sobre este tema dentro da acústica forense, e é verdade que o sinal acústico portador da voz pode ser manipulado e alterado. Case todo neste mundo pode ser falsificado, pero acaso a falsificación do texto escrito e da sinatura gráfica é unha práctica descoñecida?

A “sinatura vocal”, aínda que quizais non posúe a garantía das impresións dactilares, e menos aínda do código xenético, non ofrece menos seguridade que a sina-

tura gráfica. Unha persoa pode ter varios rexistros e formatos de expresión segundo a situación comunicativa e a emoción. Unha persoa pode adoptar ás veces modificacións vocais tan diferentes que pode parecer que as realizacións pertencen a persoas distintas. Isto ocorre, de maneira non intencionada, en persoas que padecen algún tipo de esquizofrenia; ou, de maneira intencionada, en actores, imitadores, predicadores, políticos... En casos deste tipo a voz inusual pode facer pensar noutra persoa, pero as análises espectrográficas revelan que se trata, a pesar de todo, dun mesmo locutor. Unha persoa só ten unha soa e única identidade vocal. A identidade vocal integra un conxunto de feitos biolóxicos, culturais e psicolóxicos (mesmo manifestacións do inconsciente) que fan altamente improbable a posibilidade de confusión coa voz doutra persoa. Téñense feito estimacións de que son necesarios máis de vinte millóns de persoas para atopar unha voz sosia, é dicir, unha voz con alta posibilidade de ser confundida coa doutra persoa. Esta identidade é a que nos permite avanzar nas técnicas de “diarización” que fan posible que poidamos, por exemplo nun bar, xerbrar a voz de cada unha das persoas que están falando a un mesmo tempo, reconstruír o que dixo cada unha, e mesmo describir os movementos desas persoas ao longo do local mentres falan.

Por iso, hoxe téndese a admitir cada vez máis o asentimento con gravación de certa duración por vía telefónica como garantía contractual. Moitas veces, cando solicitamos por exemplo o cambio de operador para o noso teléfono móbil, lennos por teléfono un contrato cunha serie de cláusulas sobre as que nós debemos ir dando a conformidade oralmente, e esta gravación vale como documento contractual.

A oralidade tende a apoderarse cada vez máis de espazos instrumentais que estaban reservados á escrita, e por unha razón moi simple, porque falar e escoitar é natural, pero a vista non foi deseñada para estragarse examinando textos escritos, senón para observar o que pasa ao noso redor, para contemplar a natureza ou outras creacións humanas. A fala permite a mobilidade, e podemos conversar mentres conducimos ou mentres cociñamos, pero non podemos ler mentres realizamos estas accións.

A oralidade ocupa un lugar cada vez máis nuclear nas novas tecnoloxías da lingua e na enxeñaría lingüística, entendendo por enxeñaría lingüística a aplicación dos coñecementos sobre a lingua ao desenvolvemento de sistemas informáticos que

poidan recoñecer, comprender, interpretar e xerar linguaxe humana en todas as súas formas.

A síntese de voz, o recoñecemento de voz, os sistemas de diálogo home-máquina son desenvolvementos que teñen na súa base profunda precisamente o funcionamento natural da linguaxe, é dicir, a oralidade. Estas tecnoloxías están presentes dunha maneira cada vez máis poderosa no mercado da información e da comunicación, por iso temos que asegurar que o galego circule con fluidez por esas novas canles comunicativas que están baseadas na voz.

E nisto se está a traballar. Permítanme que recorde brevemente, e perdóenme o anglicismo, o “estado da arte” das tecnoloxías da fala en lingua galega. Quizais a área que neste momento conta cun maior nivel de desenvolvemento sexa a síntese de voz. Un sintetizador de voz é unha ferramenta que permite a conversión dun texto escrito nunha cadea oral, de xeito que a transferencia texto-voz poida ser levada a cabo cunha calidade aceptable sen a intervención directa do falante. A esixencia mínima na síntese de voz é a intelixibilidade, pero hoxe producíronse avances importantísimos para lograr tamén un alto nivel de naturalidade.

Deixando a un lado a importancia da síntese de voz no mundo das minusvalías, particularmente na construción de lectores para invidentes, que lles permiten o acceso oral a calquera texto escrito en formato electrónico, sen necesidade de depender do sistema Braille, neste momento o emprego fundamental da síntese atópase no mundo da comunicación e das relacións sociais, particularmente na construción de sistemas de comunicación e información automatizados. Hoxe podemos acceder oralmente por vía telefónica á consulta dun decreto que se acaba de publicar no *Boletín Oficial do Estado*, dunha maneira totalmente automatizada, sen intervención humana directa, ou escoitar oralmente o contido dunha páxina web, ou ir escoitando unha novela no coche mentres conducimos, pero non dunha novela gravada previamente, senón dunha novela en escritura convencional, grazas á síntese de voz, e podémola escoitar en gran medida ao noso gusto, con voz de home ou con voz de muller, cun timbre máis grave ou máis agudo, a unha velocidade máis rápida ou máis lenta.

Para a lingua galega hoxe contamos con tres sistemas de síntese de voz: o primeiro deles foi *Cotovía* (desenvolvido no Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Hu-

manidades); o segundo, o producido por Telefónica I + D; e o terceiro, o máis recente, o da multinacional *Loquendo*, probablemente a líder mundial en tecnoloxías de voz. Cada un coas súas peculiaridades e cunha tecnoloxía distinta, aínda que todos teñen unha certa irmandade, porque na elaboración dos tres participou en maior ou menor medida o mesmo equipo de investigación, que me cadrou en sorte dirixir.

Se importante é a síntese de voz, non o é menos o recoñecemento de voz, ou a conversión automática voz-texto. Todos utilizamos algunha vez un ditáfono, ou polo menos oímos falar del. Cada vez é máis frecuente en conferencias internacionais ver en grandes pantallas o texto da intervención do relator, a medida que este vai falando. Por exemplo, nas últimas reunións da ICANN en Seúl e na cidade de México, os asistentes que non cabían na sala e as persoas con dificultades auditivas podían seguir as intervencións e as discusións a través de pantallas en que se presentaba de maneira automática o texto oral escrito grazas a un sistema de recoñecemento de voz. As dificultades do recoñecemento de voz dependen de moitos factores: de factores lingüísticos (a propia complexidade do sistema lingüístico, ou a variedade dialectal da lingua: canto maior variedade dialectal exista, maior dificultade para o funcionamento correcto do recoñecedor), do locutor (non é o mesmo un recoñecedor para un só locutor que un recoñecedor universal para calquera tipo de locutor), do ambiente en que se emite a locución (non é o mesmo o recoñecemento nunha sala insonorizada, sen ruídos, ca por exemplo dentro dun coche co motor aceso), da canle (non é o mesmo o recoñecemento dunha voz en directo ca dunha voz transmitida por vía telefónica) e do tema (non é o mesmo un recoñecedor limitado a un tema concreto, e que polo tanto utiliza un léxico restrinxido, ca un recoñecedor universal en canto ao tema). Neste ámbito, para o galego, desenvolveuse un proxecto destinado á elaboración dun sistema de transcripción automática para programas informativos de televisión, proxecto que quedou estancado, por finalización de financiamento, cando o proceso de avaliación ofrecía case un 98 por cento de acerto para o locutor que presentaba mellor ratio, e un 46 por cento para o locutor con peores resultados, que, casualmente, coincidía cun político que tiña bastante presenza nos telexornais daquel momento. Tamén se elaborou un corpus co protocolo *Speechdat* con gravacións equilibradas de mil falantes que abranguían as principais variedades dialectais do galego. Esta base de datos está destinada ao adestramento de sistemas de recoñecemento de voz,

especialmente por vía telefónica, e neste momento as Universidades de Santiago e de Vigo, que son as súas propietarias, estana explotando comercialmente mediante a venda de licencias a empresas privadas.

Un sistema de diálogo home-máquina para aplicacións telemáticas foi deseñado hai xa algúns anos por un equipo interdisciplinar de lingüistas da USC e de enxeñeiros de telecomunicacións da Universidade de Vigo, para unha empresa de servizos informáticos radicada en Galicia.

Hoxe xa se están construíndo computadoras controladas por voz, sen teclado ou cun teclado auxiliar que non se utiliza na maior parte das aplicacións, que dispoñen dun sistema de recoñecemento de voz moi perfeccionado, que permite non só o ditado de textos, senón que tamén rexe os comandos a través da voz.

Lévase ao redor de medio século traballando en tradución automática de texto escrito a texto escrito, pero hoxe podemos dicir que tamén se están xa conseguindo resultados importantes na tradución automática oral, é dicir de texto oral nunha lingua a texto oral noutra lingua, sen intermediación da lingua escrita.

En fin, realidades que se xeneralizarán en non moitos anos, polo menos para as linguas que sexan quen de desenvolver a tecnoloxía necesaria. E isto terá repercusións sociolingüísticas importantes, porque as linguas que posúan esta tecnoloxía serán consideradas polos seus falantes como útiles, e as linguas que carezan dela van ser consideradas como linguas familiares, pero que non serven para o desenvolvemento, que non serven para responder ás necesidades informativas e comunicativas que nos esixe a sociedade actual. Serán linguas eivadas e, xa que logo, linguas cun futuro problemático.

O outro aspecto tratado polo académico recipiendario que me gustaría comentar é o da autenticidade lingüística, un problema de certa gravidade no galego actual, e que preocupa fondamente ao novo académico. A esta preocupación responde unha parte non menor da actividade de X. L. Regueira. O seu labor de formación dos profesionais da CRTVG foi exemplar; os seus estudos sobre a “calidade” do galego, particularmente da fonética, nos medios de comunicación son dunha solidez contrastada.

Xosé Luís Regueira observa, como o observamos todos, a presenza crecente dunha variedade de galego fortemente interferida polo castelán. E isto constitúe un

problema importante ao que é necesario poñer remedio. Recoñécese unanimemente unha forte castelanización da fonoloxía, da sintaxe e da fraxeoloxía, pero, se examinamos o problema cun mínimo de profundidade, vemos que a castelanización afecta tamén dunha maneira moi notable a morfoloxía e o léxico. O que acontece é que na morfoloxía e no léxico é máis doado incorporar un número reducido de recursos diferenciais con respecto ao castelán, ás veces mesmo lusismos, que actúan como unha especie de adobíos e como un contrapunto que pode producir no oínte a sensación dun galego diferencialista, e mesmo dun galego elitista. Pero a pouco que se penetre na análise morfolóxica e léxico-semántica destes textos axiña aflora a presenza do castelán tamén no léxico e na morfoloxía cunha intensidade semellante á que se observa no nivel fonolóxico e sintáctico. A deturpación do galego en sectores importantes da nosa sociedade atinxe, xa que logo, tanto o plano fonético coma o morfolóxico, sintáctico e léxico-semántico.

Abundantísimas son as interferencias no plano morfosintáctico. Paremos a reflexionar, por exemplo, no uso que se fai do xénero de substantivos como *a leite*, *a nariz*, *a sangue*, *o color* etc. E máis grave aínda, por non dicir ridículo, é o cambio de xénero que se produce en realizacións como *o alma*, *o área* ou *o aula*, provocado pola pseudointerpretación do artigo castelán *el* utilizado ante palabras que comezan por *a* tónico como masculino, cando en realidade se trata dun alomorfo do artigo feminino.

Que dicir da utilización dos tempos compostos con *haber*: *díxome que xa o había feito* en lugar do galego *díxome que xa o fixera*? Mesmo nos resulta cómico escoitar o remate do discurso de certos persoeiros cun fachendoso *hei dito*; pero non nos dá a risa, a cousa é para chorar, porque tal desleixo pon de manifesto un profundo desprezo polo galego. Claro que tamén hai quen, sabendo que o galego non posúe os paradigmas dos tempos compostos con *haber*, soluciona o problema dunha maneira moi simple, utilizando as perífrases *ter + participio* e xerando frases como *esta mañá témonos entrevistado co reitor*, atribuíndolle a esta perífrase valores que xeralmente non posúe en galego. Co fácil que é dicir: *esta mañá entrevistámonos co reitor!*

Roza o escándalo a colocación que se fai das formas átonas do pronome persoal: *llo digo eu: estas medidas as tomamos para frear a inflación*. A dimensión deste problema, polo seu nivel de xeneralización, é gravísima: o que comezou sendo unha

interferencia do castelán, acabou xerando unha situación realmente caótica, na que existe un número considerable de falantes que colocan os pronomes dunha forma estraña, sen se ateren á norma do galego, pero sen se ateren tampouco á norma do castelán.

Son moitos máis os trazos debidos á influencia do castelán: formación incorrecta dos plurais das palabras acabadas en *-l*, xerando formas incorrectas como *animales*, *fnales*, *papeles...* e dos substantivos oxítonos tipo *israelíes*, *baladíes*, *tabúes...*, en vez das formas correctas galegas *israelís*, *baladís*, *tabús*; ausencia da acentuación paroxítona das cuarta e quinta persoas do copretérito, do antepretérito ou do pospretérito, substituídas polas proparoxítonas *sabíamos*, *cantábades*, *fixéramos*, *producíades*, *conseguiríamos*, *responderíades*; ausencia de alternancia vocálica no presente de indicativo de verbos como *seguir* ou *subir*: en vez das alternancias propias do galego *subo* / *sobes* / *subimos* / *soben* ou *sigo* / *segues* / *seguimos* / *seguen* regularízase o radical, do mesmo xeito ca no castelán: *subo* / **subes* / *subimos* / **suben* e *sigo* / **sigues* / *seguimos* / **siguen*. Tamén o castelán é o responsable da utilización no galego de formas como *lees*, *creen*, en vez das propias galegas *les*, *cren*; da ausencia total do infinitivo conxugado; da xeneralización da perífrase *ir + a + infinitivo*, no canto da construción máis galega *ir + infinitivo*, sen a presenza da preposición *a*. Estámonos afacendo a escoitar: **imos a proceder á votación*, **vaise a construír unha variante*, **van a comezar* etc.; en cambio xa nos chaman a atención e empezan a resultarnos estrañas perífrases verbais sen correspondencia en castelán, pero tan galegas como *dar en + infinitivo* (*deu en cismar en tal cousa*), ou *haber* (en perfecto) + *de* + infinitivo, co valor de que ‘estivo a piques de suceder algo que finalmente non sucedeu’ (*houben de caer*, *houbu de cometer un grave erro*). O castelán está detrás da utilización de adverbios como **ahora* ou **sólo*; das preposicións **sin* e **según*, en lugar de *sen* e *segundo*; da conxunción **si* en vez de *se*; da ausencia das conxuncións comparativas *ca* e *coma*; da tendencia á utilización da preposición *a* introducindo o complemento directo; ou da utilización de construcións pronominais con verbos que en galego non admiten a construción co pronome: **lavarse as mans*, **amalloarse os zapatos*, **cortarse o pelo*.

O castelanismo está presente tamén no plano léxico e semántico. Cando no galego existen sinónimos, un dos cales ten correspondente formal en castelán e o

outro non, téndese a botar man da voz que coincide co castelán (cada vez dise máis *lágrima* e menos *bágoa* e *bagulla*, cada vez máis *olvidar* e menos *esquecer*). Moitas veces pásannos desapercibidos os castelanismos semánticos: *inversión* é unha palabra galega, pero co significado de ‘acción e efecto de dar a volta’; podemos, daquela, dicir que *se produciu unha inversión de certos valores morales*, pero non podemos dicir que *o goberno prevé unha forte *inversión en Galicia*, senón un *forte investimento*, porque a voz *inversión* non ten este significado en galego.

Ocorre un feito curioso: moitas veces o galego que utiliza un número significativo de castelanismos léxicos ou mesmo morfosintácticos resúltanos galego natural, e, pola contra, o galego doutros falantes, a pesar de ter un léxico e unha morfosintaxe correctas, é percibido como estraño, como espurio. Isto é debido á fonética e fonoloxía, tanto no plano segmental coma no prosódico. É o caso dos que posúen un subsistema vocálico de unicamente cinco vogais, que son incapaces de diferenciar *vés de lonxe* de *ves de lonxe*, porque pronuncian exactamente igual o *e* de *vés* do verbo *vir* ca o de *ves* do verbo *ver*. É o caso dos que non pronuncian o *n* velar cando corresponde en galego, e din *alguna* ou un *pantalo-n-estreito*, en vez de *algunha* e un *pantalón estreito*. É o caso dos que din *comprou peixe i carne*, pronunciando a conxunción copulativa *e* cunha realización “i” que só é admisible no galego dunha parte de Galicia cando vai seguida de palabra que comeza por vogal, pero nunca cando vai seguida de consoante. É o caso dos que despalatalizan o fonema /ʃ/, sen teren a despalatalización como característica dialectal, e non diferencian un *suízo* dun *xuízo*. É o caso dos que pronuncian *vou [ao] monte* (cinxíndose á literalidade da grafía) en vez de *vou [ɔ] monte*. É o caso dos que finalizan as interrogativas absolutas cun tonema ascendente en casos como *chegou a tempo?*

Probablemente sería noticia en todos os medios de comunicación se alguén no Parlamento español pedise a palabra e dixese algo así como *el prezo del leche producionos problemas*. Pois isto ocorre, sen ningunha repercusión e sen escándalo de ningún tipo, cando alguén no Parlamento de Galicia di con toda tranquilidade *o precio da leite nos produxo problemas*.

Todos sabemos que unha lingua pode desaparecer porque os seus falantes deixan de utilizala, pero tamén pode desaparecer engulida noutra próxima, porque vai

perdendo progresivamente as súas características diferenciais e vai adoptando as da lingua coa que está en contacto e que xeralmente ten un maior prestixio, ata chegar a unha situación en que practicamente xa non se diferencia daquela, converténdose nun dialecto seu.

Estamos diante dunha situación perigosa, porque este modelo lingüístico, deturpado, esencialmente oral, está moi implantado en grupos sociais de prestixio, e son os grupos sociais dominantes os que adoitan orientar a deriva das linguas. Tamén na lingua as clases baixas tenden a imitar o poder: o poder económico, o poder social, o poder cultural, o poder simbólico.

É esta asociación ao prestixio e ao poder o que explica que este galego interferido sexa un modelo non contestado socialmente, un modelo en expansión, que mesmo se estende a falantes que teñen o galego como lingua materna. Como xa indicou X. L. Regueira, están aparecendo as primeiras xeracións que teñen esta variedade de galego como lingua materna. Trátase, en fin, dun problema moi serio tamén, porque ten unha especial vitalidade nas cidades, e é nas cidades precisamente onde se xoga o futuro da lingua galega.

Sobre estes e outros problemas alértanos o novo académico que a partir de hoxe terá o dereito a deixar oír a súa voz como membro numerario na institución que ten a función de establecer as normas referidas ao uso correcto da lingua galega, pero tamén a de velar polos seus dereitos e pola súa promoción social.

Benvido a esta casa, a esta casa venerable, na que sabemos honrar a nosa historia, onde sabemos ser fieis á memoria dos nosos pasados. Pero benvido tamén a esta casa moza, esta casa caracterizada pola súa xovialidade, esta casa ilusionada e ilusionante que sabe que se non é quen de poñer os medios para que a lingua galega florezza vizosa nos labios dos nosos netos será unha casa fracasada. Cando na nosa institución lles abrimos a porta a persoas coma ti, non estamos máis ca cumprindo co noso deber de poñer a ilusión, o entusiasmo, a intelixencia e o esforzo ao servizo do futuro de Galicia, da súa lingua e da súa cultura. A RAG necesita mulleres e homes que sintan o galego, que saiban soñar o futuro, e con intelixencia e capacidade de traballo para avanzar día a día na normalización da nosa lingua. Esta é a casa, querido amigo, para persoas coma ti, que concilia a mente soñadora coa racionalidade, que sabes cociñar os soños con corazón ardente e vontade firme. Benvido sexas.

Índice

DISCURSO DO ILUSTRÍSIMO SEÑOR DON XOSÉ LUÍS REGUEIRA FERNÁNDEZ	7
1. Lembranza de Dna. Olga Gallego Domínguez	10
2. A lingua oral	12
3. A relevancia da lingua falada	13
4. As culturas orais	16
5. Oralidade vs. escritura	19
6. A escrita e a cultura urbana	23
7. A lingua escrita en Galicia e o galego como lingua escrita	24
8. O galego e a esfera pública	26
9. A oralidade secundaria e a decadencia da tradición oral	27
10. Estándar oral e calidade da lingua	34
11. A lingua galega na rede mundial	39
12. Cabo: a Academia e a oralidade	44
Obras citadas	46
RESPOSTA DO EXCELENTÍSIMO SEÑOR DON MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ	51

Este libro,
*Oralidades: Reflexións sobre
a lingua falada no século XXI,*
rematouse de imprimir
o día 1 de xuño de 2012

Real Academia Galega

Rúa Tabernas, 11

15001 A Coruña

Tlf. 981 207 308

Fax 981 216 467

secretaria@realacademiagalega.org

www.realacademiagalega.org

REAL ACADEMIA GALEGA

